

Rabobank

De economische Kracht van de Vallei

Voedzame bodem voor een gezond bedrijfsleven

November 2010

Voorwoord

Als coöperatieve Rabobanken zijn wij van oudsher sterk verbonden met het regionale ondernemingsklimaat. Binnen onze werkgebieden zien we een verbreding van de economische basis als gevolg van de toegenomen woon- en werkfunctie en tegelijkertijd een diepgaande specialisatie rondom het centrale thema 'food'.

Iedereen is het erover eens dat de Vallei zich daarmee als vestigingsregio in een gunstige positie bevindt. Met dit onderzoek naar de economische mogelijkheden van de Vallei duiden wij de kracht en de dilemma's van de regio. Om te zorgen dat de huidige economische kracht van de Vallei ook richting de toekomst wordt gewaarborgd dient men collectief keuzes te maken en deze vervolgens concreet naar de wereld van de Valleibewoner te vertalen.

Graag spreken wij onze dank uit aan de personen die betrokken zijn geweest bij het tot stand komen van dit onderzoek. Vooral de geïnterviewden en deelnemers aan de workshops hebben vanuit hun specifieke deskundigheid en betrokkenheid een belangrijke inhoudelijke bijdrage aan dit rapport geleverd. Zij hebben de onderzoekers van de afdeling Kennis en Economisch Onderzoek van Rabobank Nederland daarmee in staat gesteld om een aansprekend rapport op te stellen. We vertrouwen er op dat we met de uitkomsten van dit onderzoek de aanknopingspunten bieden om gezamenlijke tot economische versterking van de Vallei te kunnen komen.

Namens de drie Rabobanken in de Vallei

Rabobank Barneveld-Voorthuizen	Rabobank Vallei en Rijn	Rabobank Woudenberg-Lunteren
Ed den Besten <i>Voorzitter directie</i>	Hans de Leeuw <i>Voorzitter directie</i>	Geurt Boon <i>Voorzitter directie</i>
André Dolsma <i>Directeur Bedrijven</i>	Barry van de Lagemaat <i>Directeur Bedrijven</i>	Alexander van de Koeving <i>Directeur Bedrijven</i>

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Doel- en vraagstelling	4
Aanpak	5
Leeswijzer	6
Conclusies en aanbevelingen	7
Aanbevelingen voor gemeenten en kennisinstellingen	9
Aanbevelingen ondernemers	11
Aanbevelingen bank.....	12
1 Het economisch presteren	14
1.1 Bergop gaat langzamer dan bergaf.....	14
1.2 De economie van de Vallei	15
1.3 Over de Regionaal-Economische Thermometer	16
1.4 Thermometerstand	17
1.5 Economische groei	19
1.6 Economische kracht.....	21
1.7 Economische verwachting voor de Vallei 2010-2011	24
1.8 Conclusies.....	28
2 Themastudie: de Vallei als vestigingsregio voor bedrijven.....	29
2.1 De positie van de Vallei binnen Nederland	30
2.2 Vestigingsplaatsfactoren	33
2.3 De kracht van de Vallei als vestigingsregio	34
2.4 Conclusies.....	52
Bijlagen	54
Definities economische thermometer	54
Overzicht Regio Top 40 2009	55
Literatuur	57
Deelnemers interviews.....	57
Deelnemers workshops	57
Colofon	59

Inleiding

De regio de Vallei heeft in het laatste decennium een ontwikkeling doorgemaakt van een gebied op de rand van twee provinciegrenzen naar een gebied dat regionaal, nationaal en internationaal wordt erkend als Food Valley. Bedrijfsleven, overheden en kennisinstellingen hebben hieraan een belangrijke bijdrage geleverd en daarmee ook aan het toekomstperspectief van de regio. Het overkoepelende thema 'food' bundelt daarbij de krachten van bestaande clusters (zoals Barneveld en Wageningen) en activiteiten. De ligging tussen 'Randstad en achterland', de verschillende transportassen en de ruimtelijke mogelijkheden voor bedrijvigheid en wonen maken echter dat het gebied ook aantrekkelijk is als vestigingsplaats voor een veel bredere groep bedrijven en andere functies.

Bij de gezamenlijke Rabobanken in het gebied bestaat het beeld dat de regio voor zowel food als non-food gerelateerde bedrijvigheid nog meer potentie heeft dan tot op heden wordt benut. Gezamenlijke vervolgstappen en keuzes zijn noodzakelijk om het toekomstige succes van Food Valley en de regio te waarborgen. Vandaar dat de drie Rabobanken als initiatiefnemers de afdeling Kennis en Economisch Onderzoek (KEO) van Rabobank Nederland hebben verzocht een onderzoek uit te voeren naar de Kracht van de Vallei als vestigingsregio.

Doel- en vraagstelling

Doel van het onderzoek is om te komen met samenhangende en uitvoerbare aanbevelingen voor betrokken partijen. Daarbij is de centrale vraag de volgende:

Inzicht bieden in de wijze waarop de kracht van de Vallei als vestigingsplaats voor ondernemingen kan worden versterkt en welke rol het agrofoodcluster en Food Valley hierin spelen.

Om tot de beantwoording van die vragen te komen, worden de volgende vier deelvragen onderscheiden.

1. *Hoe heeft het bedrijfsleven in de regio in 2009 gepresteerd en wat zijn de economische verwachtingen voor de nabije toekomst?*
2. *Wat zijn de voor het vestigingsklimaat relevante kenmerken van het onderzoeksgebied en welke ontwikkelingen zijn in de nabije toekomst te verwachten?*
3. *Wat is de mening van de ondernemers in het gebied over het vestigingsklimaat en de verschillende vestigingsplaatsfactoren?*
4. *Hoe kunnen de kracht en het potentieel van het gebied als vestigingsplaats voor bedrijven verder worden versterkt?*

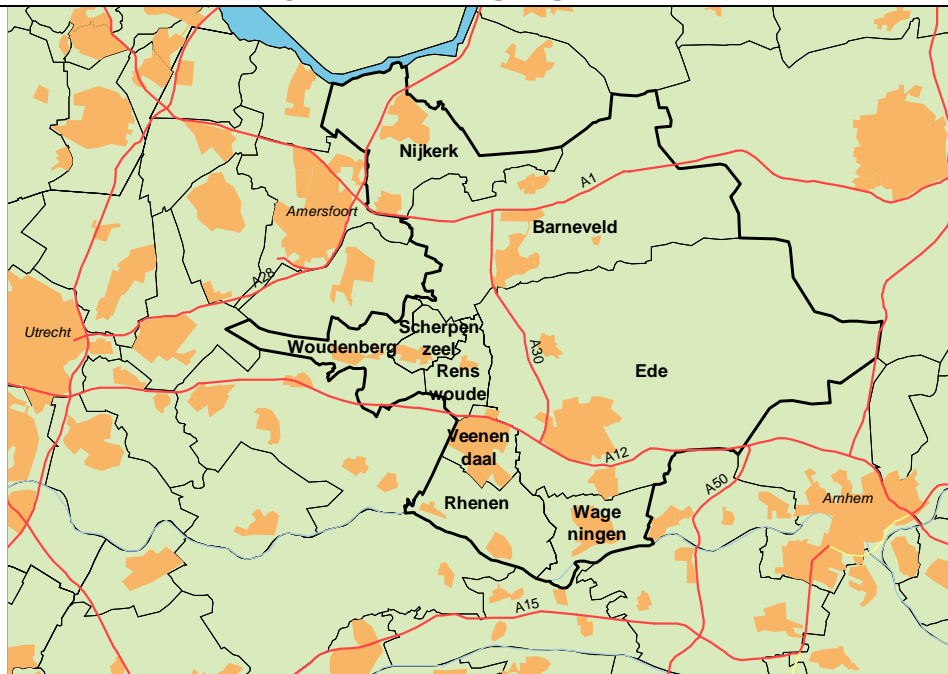
Aanpak

Om de bovenstaande vragen te beantwoorden, heeft een combinatie van data-analyse, literatuurstudie, interviews en workshops plaatsgevonden. Bij de data-analyse is daarbij gebruik gemaakt van openbaar beschikbare bronnen en bestanden als LISA, Primos en ABF Research en van bij Rabobank beschikbare gegevens over bedrijfsprestaties en financiële relaties tussen bedrijven. Voor de literatuurstudie zijn studies en beleidsrapporten van onderzoeksbureaus en overheden gebruikt. De uitkomsten van deze eerste analyses zijn vervolgens in een aantal interviews en workshops verder aangescherpt. Een overzicht van geraadpleegde personen en bronnen is opgenomen in de referentielijst in de bijlage.

Tot het onderzoeksgebied ('de Vallei') rekenen we in dit rapport de negen gemeenten Barneveld, Ede, Nijkerk, Renswoude, Rhenen, Scherpenzeel, Veenendaal, Wageningen en Woudenberg (kaart 1.1). In deze regio zijn vier Rabobanken actief: Barneveld-Voorthuizen, Randmeren, Vallei en Rijn en Woudenberg-Lunteren. De opdrachtgevers van dit onderzoek zijn de Rabobanken Barneveld-Voorthuizen, Vallei en Rijn en Woudenberg-Lunteren¹.

Sectoraal concentreren we ons op het bedrijfsleven dat niet op de eindconsument is gericht. De consumentgerichte sectoren zijn namelijk veel minder vrij in hun vestigingsplaatskeuze, omdat nabijheid van de markt een belangrijk vereiste is. Concreet richten we ons op de agrarische sector, bouwnijverheid, industrie, (groot)handel en logistiek en zakelijke dienstverlening.

Kaart 1.1: Ruimtelijke afbakening regio de Vallei

Bron: Rabobank

¹ Met als werkgebieden Barneveld-Voorthuizen (gemeente Barneveld), Vallei en Rijn (gemeenten Ede, Rhenen, Veenendaal en Wageningen) en Woudenberg-Lunteren (gemeenten Renswoude, Scherpenzeel, en Woudenberg).

Leeswijzer

De presentatie van de uitkomsten van het onderzoek is in drie hoofdstukken onderverdeeld. Daarbij is er voor gekozen om in een overkoepelend hoofdstuk de conclusies en aanbevelingen weer te geven. Het eerste hoofdstuk – *Het economisch presteren* – en het tweede hoofdstuk – *De kracht van de Vallei als vestigingsregio* – geven de benodigde verdieping en onderbouwing van de conclusies en aanbevelingen. De twee verdiepende hoofdstukken beginnen beiden met een inleiding op landelijk niveau.

In het eerste hoofdstuk zetten we vervolgens de regionale bedrijfsprestaties in 2009 af tegen de landelijke ontwikkelingen. Dit hoofdstuk sluit af met een vooruitblik naar de economische ontwikkeling in het gebied in 2010 en 2011.

Na een introductie op het thema vestigingsplaats, gaat het tweede hoofdstuk verder in op de vestigingsplaatsfactoren in de regio. In dit hoofdstuk wordt een scheiding aangehouden tussen zogenaamde 'harde' en 'zachte' factoren. Harde factoren worden beschreven aan de hand van data-analyses. De zachte factoren behandelen we in een aantal boxen waarin de uitkomsten van de interviews en workshops zijn weergegeven. Beide hoofdstukken worden afgesloten met een conclusie.

Conclusies en aanbevelingen

Macro-economisch omstandigheden: economie klimt uit dal

Macro: dieptepunt achter ons, maar we zijn er nog niet.

Macro-economisch gezien ligt het dieptepunt inmiddels achter ons, maar het herstel is nog niet overtuigend en er blijven risico's, o.a. op het vlak van 'oude pijn en verborgen gebreken' (zie ook landencrisis), politieke besluitvorming en oplossingsgerichtheid (Europa en Nederland) en vertrouwen, zowel bij de consument als ondernemer.

Regio niet ongevoelig voor macro-economische ontwikkelingen.

De regio is in 2009 niet ongevoelig geweest voor de macro-economische problemen, maar de verschillende delen van het gebied hebben elkaar wel enige compensatie geboden. De gevoeligheid is mede veroorzaakt door de aanwezigheid van conjunctuurgevoelige activiteiten en sectoren (industrie, logistiek etc.). We zien dan ook een relatief behoorlijke verzwakking op het economisch presteren, met name waar het gaat om de groei-indicatoren. De Vallei heeft in 2009 lager gescoord dan de respectievelijke provincies Utrecht en Gelderland. Vooral de scores op de groei-indicatoren in de Utrechtse Valleigemeenten en Nijkerk bleven achter bij het provinciaal gemiddelde.

Bedrijven in de landbouw hebben in vergelijking met andere sectoren in 2009 nog een relatief goed jaar gehad. De sector deed het in de Vallei op een aantal punten: winstgroei, productiegroei en investeringsratio ook beter dan landelijk. Ook hieruit blijkt dat de verscheidenheid en variëteit van het gebied een (positief) dempend effect heeft op het regionale conjunctuurverloop.

Barneveld en Ede zijn de economische kurk, anderen gemeenten leveren naar vermogen economisch draagvlak.

Op het gebied van werkgelegenheidsontwikkeling kan de regio niet helemaal aanhaken bij de landelijke ontwikkelingen. Dit vertaalt zich niet in een substantieel hogere werkloosheid, ook omdat er relatief veel pendel is naar omliggende grotere centra van werkgelegenheid. Per saldo heeft het gebied in totaliteit een iets lagere dynamiek dan omliggende regio's (en dan met name Utrecht), maar de onderlinge verschillen zijn groot. Zonder de andere gemeenten tekort te doen, kan worden gesteld dat Barneveld en Ede de regionaal-economische kar trekken. Renswoude, Scherpenzeel, Woudenberg en met name Nijkerk, Rhenen en Veenendaal hebben (althans in 2009) punten laten liggen.

Centraal in het land op de rand van twee provincies.

Als we meer in detail, of op een andere manier kijken, is het beeld iets genuanceerder. Het valt op dat het Gelderse deel van de regio iets beter presteert dan het Utrechtse. Doet zich hier het beeld voor dat de Utrechtse gemeenten iets meer 'de achtertuin' zijn van de dynamische provincie Utrecht en de Gelderse gemeenten meer (een van de) werklocaties zijn van de provincie Gelderland? In het onderzoek zijn signalen opgevangen dat men (ondernemers en bewoners) wel eens het gevoel heeft 'steeds op de rand (Utrecht, Gelderland) te zitten'. Ondanks terugval door conjunctuur, blijft de onderliggende kracht van de economie in het algemeen goed. Punt van aandacht is de lagere arbeidsproductiviteit. Deels kan deze worden verklaard uit de economische structuur (sectoren

Kracht blijft goed, aandacht voor arbeidsproductiviteit.

en schaalgrootte) en weten we dat daaraan op korte termijn niet heel veel te verbeteren valt, maar het is wel een aandachtspunt.

Ligging en structuur versterken economisch potentieel

Centrale ligging is absolute plus.

De centrale ligging in ons land is een onmiskenbare plus voor de regio, ook gezien de goede ontsluiting via de weg (en in iets mindere mate) via het spoor. Dit punt kan in de profilering en 'verkoop' van het gebied verder uitgenut worden. Het is daarbij wel belangrijk om de goede proposities te doen: de regio kan het zich permitteren zich te profileren bij bedrijven met een hoge toegevoegde waarde (zie ook opmerkingen over het kennispotentieel en de arbeidsproductiviteit), die aansluiten bij de reeds aanwezige sterke clusters en de kenmerken van de beroepsbevolking en het gebied in het algemeen.

Versterking op basis van intrinsieke waarden.

In het 'maakkarakter' (primaire agrarische sector, industrie en logistiek, ook onderling aan elkaar verbonden) van de regionale economie zien we de wortels van het gebied terugkomen, hoewel de scherpste verschillen er in de loop van de tijd wel uit zijn gegroeid. Het is verstandig om bij de versterking van het gebied aan te haken bij deze intrinsieke waarden, wat overigens niet wil zeggen dat je op dezelfde paarden moet blijven wedden. Versterking van de kenniscomponent (WUR zit hier niet toevallig) kan daaraan bijdragen, maar misschien ook andere functies – zoals wonen – hoewel het directe effect daarvan op de (economische) structuur minder groot is. De dienstensector (commerciële diensten) is een minder vanzelfsprekende optie, vanwege concentratietrends in deze sector en de magneetwerking van Utrecht en Arnhem.

De Vallei als vestigingsregio voor bedrijven

Bedrijven verplaatsen zich niet snel, zorg dat dit ook niet hoeft.

Bedrijven zitten niet voor niets waar ze zitten, er is vaak een logische en historische verklaring voor. Dat betekent dat je ze ook niet zomaar verplaatst, zeker over grotere afstanden is dat een heel besluit. In deze tijd blijkt vooral arbeid een 'houdfactor'. Dat neemt echter niet weg, dat bedrijven *niet* overwegen om te verplaatsen. 'Ze gaan toch niet weg' is geen sterke houding. Het is belangrijk om te weten welke bedrijven op een dergelijk besluitpunt zitten, om daarop dan gericht actie te kunnen ondernemen.

Onderscheid bij locatieaspecten de juiste schaal.

Verschillen in vestigingsplaatsfactoren zijn binnen ons land relatief klein en je moet ze als onderdeel van onderlinge concurrentie ook niet onnodig benadrukken. Grote partijen kiezen vooral voor landen, waarna een specifieke regio een vervolgvraag is. Voor de regio moet daarbij centraal staan dat internationale bedrijven zich in het gebied vestigen niet in welke gemeente ze zich vestigen. De positieve effecten van een vestiging houden niet op bij de grens van de vestigingsgemeente.

Economisch profiel onderstreept gunstige vestigingsplaatsfactoren.

De aantrekkelijkheid van de regio voor bedrijfsvestiging wordt mede bepaald door ligging en bereikbaarheid, behoorlijke infrastructuur – hoewel het op een aantal punten beter kan – beschikbare arbeid (kwantiteit, kwaliteit, moraal) en aanwezige kennisinstellingen (voor zover dat voor bedrijven relevant is).

Beeld van de regio 'per heden' onderstreept dat de regio voor bedrijven veel te bieden heeft, onder andere op het vlak van ligging, ruimte, infrastructuur, in-

putfactoren (waaronder arbeid) en outputfactoren (nabijheid van markt, onderdeel van ketens).

Vergeet de zachte factoren niet, zoals het (ontbrekende) grootstedelijk karakter en het imago (arbeidsmoraal) van het gebied. Met name de eerste draagt niet direct bij aan de aantrekkelijkheid van de regio voor vestiging van grotere (internationale bedrijven). Voorzieningen voor belangrijke, toonaangevende bedrijven, zoals een internationale school worden veel genoemd, met als conclusie dat de regio daarvoor niet te weinig te bieden heeft. De oplossing daarvoor is misschien op een iets grotere schaal zoeken (Utrecht, Arnhem), of is dat in de praktijk te ver weg? Verkoop het gebied inclusief Utrecht, Amsterdam als dat opportuun is.

Aanbevelingen voor gemeenten en kennisinstellingen

Vul elkaar aan in regionale samenwerking.

De diversiteit van het gebied met veel onderlinge verschillen en karakters is een kans om het gebied sterk neer te zetten, zonder kwaliteiten kwijt te raken en de eigenheid van het gebied (en de onderliggende gemeenten) geweld aan te doen. Voorwaarde daarbij is wel een sterke onderlinge samenwerking en afstemming en de bereidheid om keuzes te maken, in die zin dat niet iedere gemeente hetzelfde kan en/of moet bieden.

Acteer proactief richting bedrijfsleven.

Probeer rondshoppende ondernemers te helpen en tegemoet te komen bij hun afwegingen en keuzen, waarbij bij de afweging het ondernemersbelang belangrijker moet zijn dan het gemeentebelang. Laat acties verlopen langs de lijn van contactpersonen, accountmanagers etc., voor zover dat niet al gebeurt. Werk voortdurend aan een goede verstandhouding tussen bedrijfsleven en overheid. Ook afstemming en samenwerking tussen overheden onderling zijn van belang, niet alleen gemeenten onderling, maar ook gemeenten en provincie en ook met instanties die relaties hebben met het bedrijfsleven, zoals de brandweer. Overweeg om fysiek bij elkaar te gaan zitten: samen in één kantoor.

Focus op Noord-Zuid verbindingen (brug bij Rheden, A30) en OV.

De grote ruimtelijke druk is een bedreiging; blijf ook investeren in Noord-Zuid verbindingen. De aansluiting A30 – A15 en de verbreding van de brug bij Rheden zijn noodzakelijk om het gebied op de kaart te houden. Denk echter niet alleen aan wegverbindingen. Rail is ook belangrijk (ook voor kenniswerkers), alsmede goede ontsluiting met het openbaar vervoer. De spoorverbinding Amersfoort-Ede is recent geüpgrade. Voor verbetering van de entree van het gebied via het station zijn inmiddels gelden gereserveerd, maar er is nog geen harde startdatum gecommuniceerd. Momenteel zijn de spoorverbindingen vooral relevant voor het personenvervoer, maar gegeven maatschappelijke en logistieke afwegingen (tijd, bereikbaarheid, kosten) zou dit binnen afzienbare tijd ook (weer) voor het goederenvervoer relevant kunnen worden.

Bepaal je eigen agenda, maak je eigen keuzen. Zorg dat je niet de overloopregio van de Randstad wordt. De regio is te mooi en heeft te veel eigen potentie om de speelbal van andere regio's te worden en moet zelf spelbepaler zijn. Wie

<p>Bepaal je eigen toekomst, geen speelbal, maar spelbepaler; neem regie!</p>	<p>neemt daarbij de regie? Ruimtelijke herstructurering kan noodzakelijk zijn om verschillende functies een (betere) plaats te kunnen geven. Dit speelt bij het faciliteren van nieuwe bedrijven en hoe ga je ermee om als het gaat om locaties van bestaande bedrijven en initiatieven om activiteiten en/of functies te heroverwegen of te verplaatsen?</p>
<p>Anticipeer op discussies over bestuurlijke niveaus.</p>	<p>De opzet van de superregio met alle Valleigemeenten en bovenlokale samenwerking is een uitstekend initiatief. Dit zou kunnen betekenen dat lokale bevoegdheden worden ingeruild voor regionale. Welke mogelijkheden zijn er in de praktijk om de lastige provinciale grenzen te omzeilen? Het regeerakkoord van het nieuwe kabinet vermeldt een rigoureuze aanpak van de 'bestuurlijke spaghetti'. Voor betrokkenen is het nu zaak om nut en noodzaak met elkaar te combineren en een aantal stappen te nemen die voorheen wellicht onmogelijk leken.</p>
<p>Biedt ruimte aan je roots: koester ze.</p>	<p>Versterk de gehele foodketen, van primaire sector, via verwerkende industrie naar toepassing en kennisverbreding. De primaire sector blijft zeer belangrijk voor het gebied als geheel, voor ondernemers en bewoners en voor Food Valley. Zonder primaire sector is Food Valley footloose. De primaire sector moet ook zelf bijdragen aan oplossingen, zoals imago-, kwaliteits- en schaalvraagstukken. De sector staat in de schijnwerpers van de belangstelling en dat geeft de mogelijkheid om te laten zien op welke wijze zij bijdraagt aan kwaliteit van leven, verantwoorde voedselvoorziening en duurzame keuzes voor de toekomst. Zorg er gezamenlijk voor dat de Landbouw Ontwikkelingsgebieden (LOG's) het niveau van de beleidsmakers en tekentafels ontstijgen om aansluitend een daadwerkelijk platform te bieden om oplossingen voor de sector en de regio te realiseren.</p>
<p>Revitalisering en verdichting bedrijventerreinen.</p>	<p>Verdichting en revitalisering van bedrijventerreinen tegenover ontwikkeling van nieuwe terreinen speelt ook in de Vallei. In de praktijk is dit een lastige opgave, vanwege kosten, verdeeld eigenaarschap en procedures. Dit vormt echter geen reden om het uit de weg te gaan. Als bestuurders en gemeenten heeft men het gedeelde belang om te investeren in een duurzame toekomst en de ruimtelijke druk in het gebied zo goed mogelijk te accommoderen zodat ook de woon- en groenfunctie van het gebied gewaarborgd blijven.</p>
<p>Stimuleer overlast beperkende maatregelen, maar schep ook de juiste verwachtingen.</p>	<p>In de praktijk blijken de agrarische- en de woonfunctie van de regio elkaar nog wel eens te bijten. De woondruk en -functie nemen toe in delen van het buitengebied waar de agrarische functie decennialang overheerste. Dit zal niet veranderen in de komende jaren, integendeel. Bevorder tegen deze achtergrond de mogelijkheden voor co-existentie en wees bij voorbaat duidelijk over wat wel en niet kan en blijf dit ook. Nieuwe bewoners dienen echter ook te beseffen, dat wonen in een agrarisch gebied met deels intensieve bedrijvigheid haar voor- en nadelen heeft. Als men dit een bewust element van de keuze maakt, zal de woonfunctie eerder de kracht van de agrarische sector versterken dan deze aantasten.</p>

Aanbevelingen ondernemers

- Werk aan de arbeidsproductiviteit.
- Kennis kan tot een hogere arbeidsproductiviteit leiden.
- Je kunt ook op deelfuncties heel goed met elkaar samenwerken.
- Logistieke samenwerking als antwoord op congestie.
- Maak van Food Valley meer dan een merk!
- Het is belangrijk voor het gebied (en met name voor de bedrijven) om aan een hogere arbeidsproductiviteit te werken. Het draagt bij aan een meer duurzame basis onder de regionale economie, geeft de mogelijkheid om 'meer met minder te doen' (zie ook de druk op ruimte, bereikbaarheid en infrastructuur) en is hopelijk een antwoord op de blijvende trend, dat het buitenland – en dan met name de lage-lonen landen – blijven trekken aan bedrijven en werkgelegenheid. Verhoging van de arbeidsproductiviteit kan langs verschillende lijnen worden verkregen. Daarbij valt te denken aan een verschuiving van productie naar goederen met meer toegevoegde waarde (bijvoorbeeld meer bewerkte dan basisproducten) die een hogere prijs rechtvaardigen en door delen van het bedrijfsproces te stroomlijnen of te automatiseren. In voorkomende gevallen kan verhoging van de arbeidsproductiviteit ook gerealiseerd worden door activiteiten te bundelen, hoewel schaalgrootte niet automatisch tot een hogere arbeidsproductiviteit zal leiden. Meer algemeen geformuleerd, is het toevoegen van kennis een uitdagende manier om tot meer toegevoegde waarde te komen, een mogelijkheid die – niet geheel toevallig – in dit gebied ruim voorhanden is.
- De kracht van het gebied wordt in belangrijke mate bepaald door de onderlinge verbindingen. Kennis (universiteit) en het bedrijfsleven kunnen nog beter aan elkaar verbonden worden langs de centrale lijn van kennis. Soms lijkt het dat samenwerking strijdig is met de eigen marktpositie en concurrentieaspecten. Samenwerken en contacten opbouwen betekent echter niet dat alle bedrijfsgeheimen op tafel moeten komen. Ook als je uniek en onderscheidend bent, kan je op andere vlakken heel goed met elkaar samenwerken. Bijvoorbeeld door samenwerking op bepaalde minder strategische deelfuncties, zoals afstemming van gezamenlijke logistiek. Samenwerking is een manier om de schaalgrootte te krijgen die nodig is voor versterking van marktpositie en onderhandelingskracht. Die positie is van levensbelang willen de Valleibedrijven ook binnen de huidige sterk concurrerende internationale productketens een rol blijven spelen.
- In dat licht is het ook de moeite waard om met goede logistieke oplossingen te komen voor bereikbaarheids en infrastructurele knelpunten, die immers niet op korte termijn op te lossen zijn. Samen doen betekent een betere beladingsgraad en minder druk op infrastructuur. Je moet blijven werken aan betere bereikbaarheid en infrastructuur (investeren), maar tegelijkertijd ook werken aan organisatorische optimalisaties die ertoe leiden dat de beschikbare infrastructuur en capaciteit – ook in de tijd bezien – maximaal worden gebruikt. De oprichting en uitbouw van een logistiek platform kan daarbij helpen.
- Food Valley is een ijzersterk merk waar menig regio jaloers op zal zijn. De vlag waaronder de regio kan werken aan een duurzame toekomst. Om die duurzame toekomst te realiseren, is het wel nodig om betere verbindingen te maken en deze te versterken. Tussen kenniscluster en andere bedrijven (waar relevant), kenniscluster en de internationale buitenwereld. Kennis en beroepsbevolking zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Kennisverwerven betekent dus blijven

investeren in mensen, niet alleen in de topinstituten in Wageningen, maar in de breedte in het hele gebied. Kennisoverdracht vindt ook buiten de school- en collegebanken plaats, door ontmoetingsplaatsen organiseren, niet alleen rondom het thema van de topkennis, maar ook voor bedrijven onderling en in relatie tot de overheid. Fysiek en virtueel, maar vergeet zeker het fysieke niet. Ga als actoren ook letterlijk bij elkaar zitten. Dat geldt voor de overheid, instanties rondom het bedrijfsleven en kennisleveranciers die aansluitend ook bepalen wie daarin welke rol op zich neemt. Verder ligt de dagelijkse invulling van mogelijkheden en structuren van Food Valley ook bij de mensen zelf. Onderzoekers: kom uit de glazen toren en zie de markt die voor je voeten ligt niet over het hoofd. Ondernemers: realiseer je dat er veel meer brede kennis zit die je kunt gebruiken en vraag oplossingen voor concrete problemen.

Draag toegevoegde waarde agrarische sector uit.

De consument vraagt eerlijke, herkenbare producten tegen een redelijke prijs. De Vallei kan die leveren.

De agrarische sector is zich zeer bewust van het negatieve etiket dat soms ten onrechte door sommigen op de sector is geplakt. Zorg er gezamenlijk voor (agrariërs, organisaties maar ook WUR en andere partijen die de waarde van de sector onderschrijven, zoals de Rabobank) dat men beseft dat in Nederland efficiënt en volgens hoge standaarden wordt geproduceerd. Een sleutel daarbij is om in de gehele keten de kwaliteit en toegevoegde waarde van producten van Nederlandse bodem te laten zien ten opzichte van producten uit opkomende economieën. Haak in op de toenemende vraag van de consument naar veilige, herkenbare en zo authentiek mogelijke producten, die vaak ook een hogere prijs rechtvaardigen. Creëer onderscheidend vermogen als de benodigde schaal om op prijs te concurreren niet mogelijk is.

Aanbevelingen bank

De Rabobank is het aan haar stand verplicht om een proactieve en richtinggevende positie in te nemen.

De Rabobank is met ruim 80 procent marktaandeel marktleider in de agrarische sector en beschikt over ruime kennis en ervaring binnen de sector. Maar ook in het MKB is de bank marktleider en weet zij als geen ander wat er speelt. Vanuit haar coöperatieve en MVO-doelstellingen steunt de bank de sector in haar beweging richting een verdergaande verantwoorde bedrijfsvoering. Van de bank mag verwacht worden dat zij naar haar klanten argumenten hiervoor aandraagt en tegelijkertijd in haar regionale netwerk pleit voor het wegnemen van knelpunten die die veranderingen in de weg kunnen staan. Dit vraagt van de bank een proactieve opstelling. Tegelijkertijd daagt zij de maatschappij en ondernemers uit haar daarop aan te spreken.

Daar waar de positie van de sector in de maatschappelijke opinie ten onterechte ter discussie staat, dient de bank haar steentje bij te blijven dragen door belanghebbenden mogelijkheden te bieden om met elkaar in gesprek te gaan. Dat kan zij doen door objectieve feiten en visies aan te dragen en door partijen aan tafel te brengen.

De Rabobank is marktleider op de hypotheekmarkt en heeft een verantwoordelijkheid om wonen in het buitengebied op een verantwoorde wijze mogelijk te

De Rabobank biedt een ontmoetingsplek voor wederzijds begrip en gezamenlijke oplossingen.

Met de Rabobank zit je dicht bij het vuur.

maken, zodanig dat dit ten goede komt aan de bewoners zelf en de in het buitengebied gevestigde agrarische ondernemers. Door de verschillende groepen bij elkaar te brengen (voorlichting, uitwisseling van standpunten) ontstaat wederzijds begrip en een zodanige opstelling dat men elkaar de ruimte geeft. Beide groepen zijn vaak niet alleen klant maar ook lid van de Rabobank. Wie anders dan de Rabobank kan deze partijen bij elkaar brengen en misverstanden wegnemen?

De Rabobanken in de Vallei zijn lid van de Food Valley en overtuigd van het succes van het concept. Tegelijkertijd kent de bank als geen ander ondernemers en bewoners. Men zit dus in menig opzicht dicht bij het vuur. Laat mensen hierin delen door vanuit de bank richting ondernemers en inwoners te communiceren welke kansen Food Valley voor hen biedt. Begeleid de verschillende actoren in het transitieproces dat noodzakelijk is om naar een sterke regio en sector te groeien.

De voorgaande opmerkingen geven aan dat de kern van de coöperatieve gedachte van de bank bestaat uit het delen van kennis, samenwerking en samenbrengen van verschillende spelers en partijen en het mogelijk maken van ambities van ondernemende leden en klanten.

Concreet kan dat tot de volgende actiepunten leiden.

- Partijen ervan overtuigen dat een sterke vestigingsregio uiteindelijk voor iedereen voordelig is en dat succesvolle ontwikkelingen niet alleen binnen de eigen gemeente neerslaan.
- Partijen (ondernemers, bestuurders, organisaties) er op aanspreken dat ieder vanuit zijn eigen mogelijkheden aan de kracht van het gebied moet bijdragen.
- Met gerichte acties drempels wegnemen en prikkels geven, ook financieel gezien: smeermiddelen leveren.
- Een gezamenlijke lange-termijn visie opstellen die alle partijen helpt om moeilijke beslissingen te nemen. Daarbij valt te denken aan (ruimtelijke of sectorale) herstructurering en het belang en de inzet van kennis (ook in de breedte, dus niet alleen voor de topinstellingen). Ook het fungeren als klankbord voor beleidsbeslissingen van individuele leden en klanten valt in deze categorie.
- Een actieve positie innemen bij het in beeld brengen van de voortgang van het ontwikkelproces van de regio door een terugkerend event of rapportage.
- Het netwerk van de Rabobank (breder dan regionaal, dus ook landelijk bestuurlijk en sectoraal) inzetten om richting te geven en de ontwikkeling naar een sterke regio te realiseren.

1 Het economisch presteren

Dit hoofdstuk behandelt de economische prestaties van het bedrijfsleven in de Vallei. Om deze in perspectief te plaatsen beginnen we met een schets van de macro-economische ontwikkelingen in Nederland in 2009. Daarna staan we stil bij de economische structuur van de Vallei aangezien deze doorgaans een belangrijk deel van de prestaties van het bedrijfsleven verklaart. Na een korte uitleg van het onderzoeksmodel volgt de analyse van de economische prestatie en de onderliggende groei- en krachtindicatoren. Dit hoofdstuk sluiten we af met een vooruitblik naar de ontwikkeling van de economie in de Vallei in 2010 en 2011.

1.1 Bergop gaat langzamer dan bergaf

Na een aantal jaren van hoge economische groei gooide de kredietcrisis in 2008 roet in het eten. In de loop van 2008 was nog sprake van een geleidelijke afkoeling van de reële economie. Maar in het laatste kwartaal van dat jaar werd de Nederlandse economie meegetrokken in de vrije val van de wereldhandel. Daarmee kwam abrupt een einde aan de periode van hoogconjunctuur en sloeg de zeer uitbundige groei van de Nederlandse economie om in een forse krimp.

De afgelopen recessie was de hevigste sinds de jaren dertig van de vorige eeuw. De economie werd in totaal meer dan 5 procent kleiner. Sinds medio 2009 klimt onze economie weer langzaam uit het dal en kunnen we spreken van een voorzichtig en broos herstel. Voorzichtig omdat de groei beperkt is. Broos omdat de duurzaamheid ervan onzeker is.

De Nederlandse economie groeide in het derde en vierde kwartaal van 2009 met 0,6 procent ten opzichte van een kwartaal eerder. De groei werd vooral gedragen door de toegenomen export als gevolg van de opleving van de internationale handel. Ook in de eerste twee kwartalen van 2010 werden positieve groeicijfers behaald (0,5 en 0,9 procent). In het tweede kwartaal van 2010 zijn vooral de investeringen in voorraden en vaste activa fors gestegen doordat de industriële productie herstelt. Een groot deel van die voorraden komt echter uit het buitenland, wat dus niet bijdraagt aan het bruto binnenlands product (BBP) van Nederland. Dit verklaart ook waarom de invoergroei relatief groot was ten opzichte van de uitvoergroei, waardoor de buitenlandse handel een negatieve bijdrage leverde aan de BBP-groei van ons land.

De consument haakt nog niet echt aan en blijft de kat uit de boom kijken. Hoewel de werkgelegenheid weer langzaam oploopt, is de werkloosheid hoger dan voor de recessie. Dit creëert onzekerheid en heeft impact op de koopkracht en een neerwaarts effect op de consumentenbestedingen. Ook het economisch beleid van de komende kabinetsperiode speelt een grote rol in de onzekerheid. Dat er zal worden bezuinigd is zeker. Dat de consument dit zal voelen in zijn portemonnee ook. Maar op welke terreinen, in welke mate en in welk tempo dat zal gebeuren, is nog de vraag. Dit kweekt voorzichtigheid, wat we onder meer terugzien in de toenemende spaartegoeden. Bovendien moet niet alleen de Nederlandse overheid bezuinigen. Probleemlanden als Griekenland, Ierland, Portugal en Spanje zijn gedwongen om

dit jaar al het tekort op de overheidsbegroting terug te dringen. De andere Europese overheden volgen volgend jaar. Voor een open economie als die van ons zijn dat essentiële ontwikkelingen.

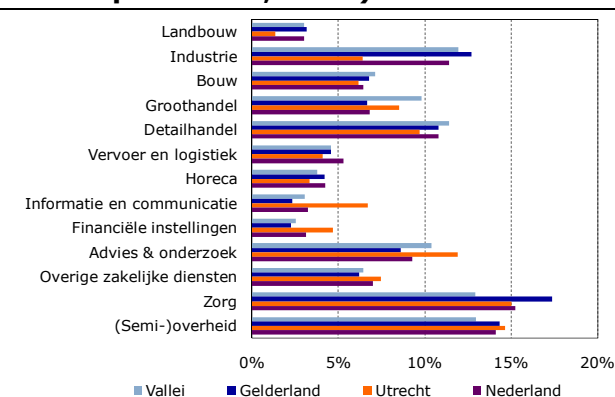
Op het dieptepunt van de recessie, in het tweede kwartaal van 2009, was het niveau van het BBP-volume 5,2 procent lager dan het voorlopige hoogtepunt in het eerste kwartaal van 2008. In het tweede kwartaal van 2010 is dit verschil teruggelopen tot 2,8 procent. Sinds de Nederlandse economie in het derde kwartaal van 2009 weer begon met groeien, is dus bijna de helft van de daling weer goedge maakt. In de tweede helft van 2010 en 2011 zet het herstel zich in een gematigder tempo voort. De economische groei zal over heel 2010 naar verwachting tussen 1¼ en 2 procent liggen².

1.2 De economie van de Vallei

Sectorstructuur

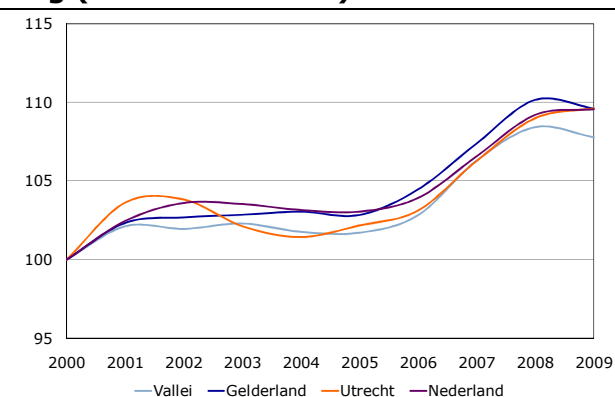
De sectorstructuur van de Vallei vertoont in de productiesectoren (landbouw, industrie en bouw) sterke overeenkomsten met Gelderland en Nederland (figuur 1.1). Deze sectoren zijn in alle drie de gebieden goed voor iets minder dan een kwart van de totale werkgelegenheid. De groothandel en advies & onderzoek, sectoren die in Utrecht relatief groot zijn, zijn in de Vallei ook goed vertegenwoordigd. De andere vertegenwoordigers van de diensteneconomie, informatie en communicatie en financiële instellingen, zijn in de Vallei qua werkgelegenheid relatief beperkt aanwezig net als de zorg en semi-overheid. Tussen de Valleigemeenten onderling bestaan duidelijke verschillen in structuur, deze zullen in het derde hoofdstuk aan bod komen.

Figuur 1.1: Sectorstructuur (aandeel banen per sector, 2009)

Bron: LISA, bewerking Rabobank

Figuur 1.2: Werkgelegenheidsontwikkeling (index 2000=100)

Bron: LISA, bewerking Rabobank

Werkgelegenheidsontwikkeling

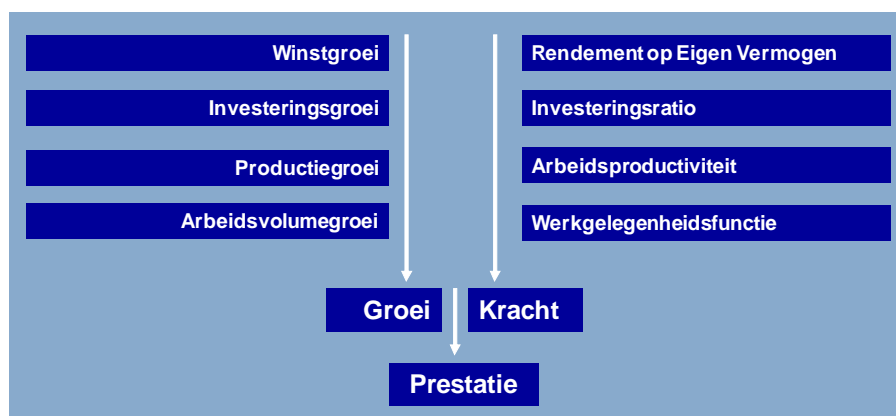
Figuur 1.2 laat de werkgelegenheidsontwikkeling over het afgelopen decennium zien. De ontwikkeling van de getoonde regio's ontloopt elkaar weinig. Na een korte periode van ster-

² Rabobank – Economisch Kwartaalbericht, september 2010

ke groei bleef de werkgelegenheid tussen 2002 en 2005 relatief stabiel. Daarna vertaalde de economische groei van Nederland zich tot 2008 in een duidelijke stijging van het aantal banen. In de Gelderse Vallei zette deze wat later in om vervolgens wat eerder af te vlakken. Vanaf het eind van 2008 kantelt het beeld en zien we dat de werkgelegenheid landelijk en regionaal afneemt als gevolg van de recessie. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk vertellen we de recentste sectorale werkgelegenheidsprognoses door en geven we een verwachting voor de werkgelegenheidsontwikkeling en de werkloosheid in de Vallei in 2010 en 2011.

1.3 Over de Regionaal-Economische Thermometer

De Regionaal-Economische Thermometer (RET) meet de economische prestaties van Nederlandse regio's en vergelijkt deze met het Nederlandse gemiddelde. De prestaties worden gemeten aan de hand van acht variabelen. Deze acht variabelen zijn ondergebracht bij twee indicatoren: 'economische groei' en 'economische kracht'. Samen vormen zij de score voor de 'economische prestatie'. De onderstaande figuur geeft de opbouw van het model weer. In de bijlagen zijn de definities van de acht variabelen opgenomen.

De economische prestatie van een regio waarderen we met een rapportcijfer. Voor elke variabele zetten we de gemiddelde waarde in Nederland op een zes. Stel dat de gemiddelde winstgroei in Nederland 10 procent bedraagt, dan krijgt een regio met een gemiddelde winstgroei van 10 procent een waardering van een zes. Op het moment dat het cijfer boven de zes ligt, betekent dit dat de regio een hogere winstgroei heeft gekend. Een waardering met een cijfer onder de zes duidt op een minder dan gemiddelde score en wordt daarom als onvoldoende beoordeeld.³ Het rapportcijfer voor 'economische groei' en 'economische kracht' is het ongewogen gemiddelde van de rapportcijfers voor respectievelijk de vier groei- en de vier krachtvariabelen. Het rapportcijfer voor de economische prestatie is het ongewogen gemiddelde van de cijfers voor groei en kracht.

De rapportcijfers zijn berekend op basis van verschillende bronnen. Dit zijn onder andere de MKB-database en de Monitor Bedrijfsactiviteit van de Rabobank, de financiële jaarrekeningen van het CBS en de werkgelegenheidscijfers uit het zogenoemde LISA-bestand (Landelijk Informatie Systeem Arbeidsorganisaties). De rapportcijfers worden ieder jaar opnieuw bere-

³ De rapportcijfers variëren van 3 tot 9. De mate waarin de regionale score afwijkt van het gemiddelde van alle regio's (de standaarddeviatie) vertaalt zich in punten die de regio meer of minder krijgt toebedeeld dan dat landelijke gemiddelde: een zes.

kend met de meest actuele gegevens. Hierdoor kunnen er verschillen ontstaan tussen de cijfers die wij dit jaar over 2008 presenteren en de cijfers die wij komend jaar over hetzelfde jaar presenteren. Deze verschillen hebben te maken met actualisatie van het bronmateriaal.

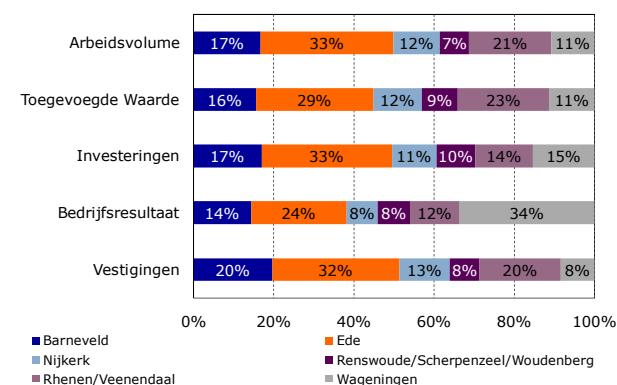
1.4 Thermometerstand

In de jaarlijkse Regio Top 40 worden de veertig Nederlandse regio's gerangschikt naar gelang hun economische prestatie in het afgelopen jaar. De Regio Top 40 over 2009 laat een flink aantal verschuivingen zien ten opzichte van 2008. Vooral de regio's met een relatief groot belang van de industrie (Delfzijl en omgeving, Groot-Rijnmond, Twente, Zuid-Limburg, Zuidoost-Brabant en IJmond) zakten naar de onderste regionen. Dit heeft te maken met het feit dat de industrie als eerst en als hardst werd geraakt door de recessie. De nummer 1 van 2009 is Agglomeratie Den Haag. Ook dat heeft grotendeels met de sectorstructuur van de regio te maken. De overheid werd in 2009 veel minder door de recessie geraakt⁴. De regio's Utrecht⁵ en de Veluwe⁶ waren zeker niet immuun voor de gevolgen van de recessie maar behoorden ook niet tot de hardst getroffen regio's. Zij zijn dan ook terug te vinden op de 12^e en 20ste plaats in de Regio Top 40.

Het effect van de recessie is zowel landelijk en regionaal terug te zien op de groei- als de krachtindicatoren. De absolute waarden voor de groei-indicatoren waren alle vier negatief, de krachtindicatoren waren ook duidelijk minder sterk dan een jaar eerder. Deze paragraaf laat echter alleen de (relatieve) rapportcijfers zien. Later in dit hoofdstuk gaan we in op de absolute cijfers. Dan blijkt dat ook de regio's die in 2009 voldoende scores hun economie als geheel zagen krimpen.

Om de onderlinge vergelijkbaarheid te verhogen is ervoor gekozen om voor de gemeenten Rhenen en Veenendaal en de drie gemeenten Renswoude, Scherpenzeel en Woudenberg één (gewogen) cijfer te laten zien. Het bedrijfsleven in de gemeente Ede heeft het grootste aandeel in de bedrijfsprestaties van de Vallei, het bedrijfsleven in Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg heeft het kleinste aandeel (figuur 1.3).

Figuur 1.3: Verdeling bedrijfsleven in de Vallei (2009)

Bron: Rabobank/EIM

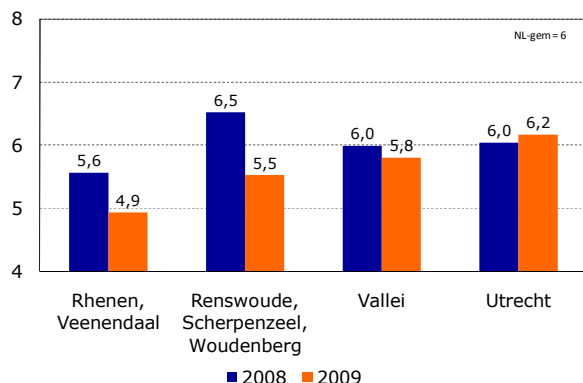
⁴ Rabobank - Regio Top 40, juni 2010.

⁵ Gelijk aan provincie Utrecht

⁶ De gemeenten Apeldoorn, Barneveld, Ede, Elburg, Epe, Ermelo, Harderwijk, Hattem, Heerde, Nijkerk, Nunspeet, Oldebroek, Scherpenzeel, Putten, Voorst, Wageningen

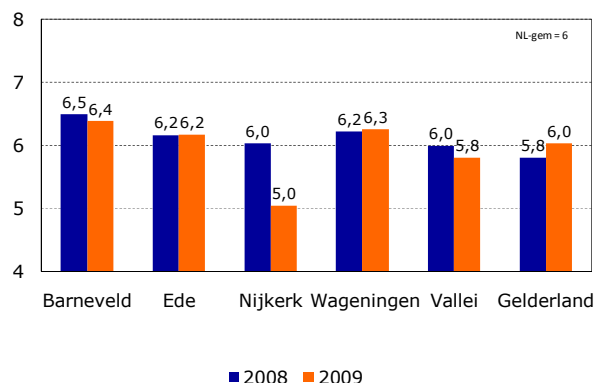
Het bedrijfsleven in de Vallei komt met een 5,8 voor zijn economische prestaties net onder het landelijk gemiddelde uit. Figuur 1.4 en 1.5 tonen daarnaast ook de scores van de gemeenten. Binnen de Vallei bleken de bedrijven in Barneveld, Ede en Wageningen in 2009 gemiddeld wat beter bestand tegen de effecten van de recessie dan bedrijven in Rhenen/Veenendaal, Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg en Nijkerk.

Figuur 1.4: Economisch presteren

Bron: Rabobank/EIM

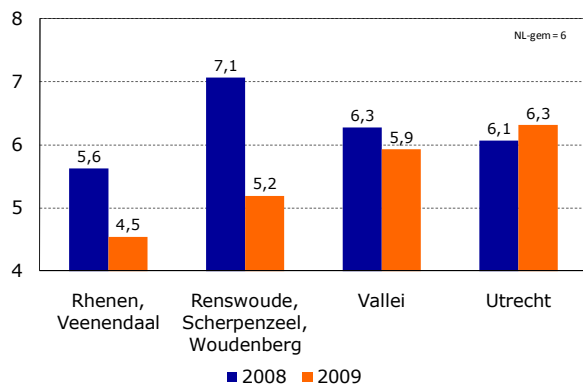
Figuur 1.5: Economisch presteren

Bron: Rabobank/EIM

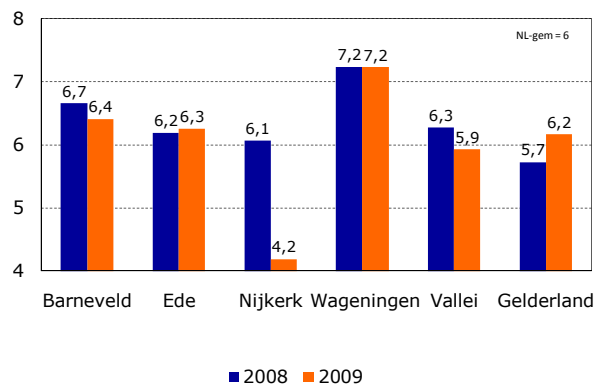
Dat de scores voor economische prestatie in de Vallei en een aantal gemeenten daalden kwam voornamelijk doordat men lagere cijfers behaalde voor economische groei (figuur 1.6 en 1.7). Zeker in Rhenen/Veenendaal, Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg en Nijkerk viel de economische groei verder terug dan landelijk. Aan de andere kant waren de groeiprestaties in Barneveld, Ede en Wageningen voldoende tot ruim voldoende waardoor het totaal cijfer voor de Vallei redelijk op peil bleef.

Figuur 1.6: Economische groei

Bron: Rabobank/EIM

Figuur 1.7: Economische groei

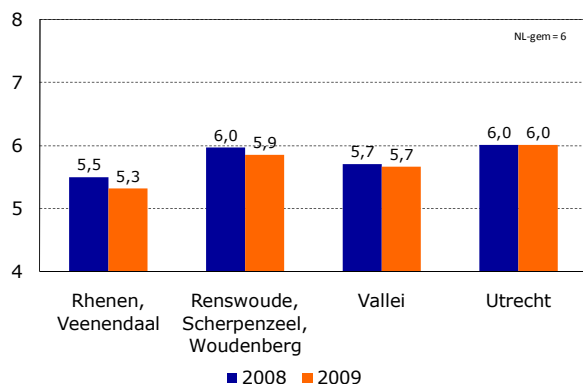

Bron: Rabobank/EIM

De score voor economische kracht is stabiel door de tijd heen (figuur 1.8 en 1.9). De structuur en de gezondheid van het bedrijfsleven veranderen niet snel, terwijl de groeicijfers juist veel fluctuaties laten zien. Vandaar dat de verschillen met vorig jaar minimaal zijn. De regio als geheel zat zowel in 2008 als 2009 net onder het landelijk gemiddelde. Verder zijn de onderlinge verschillen tussen de gemeenten minder groot. Barneveld als krachtigste ge-

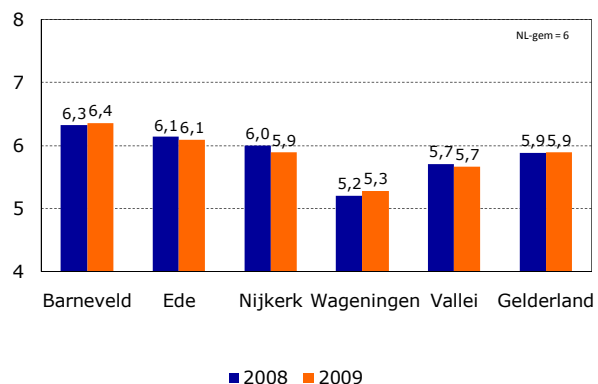
meente scoort iets meer dan 1 punt hoger dan Wageningen, de gemeente met de laagste score.

Figuur 1.8: Economische kracht

Bron: Rabobank/EIM

Figuur 1.9: Economische kracht

Bron: Rabobank/EIM

1.5 Economische groei

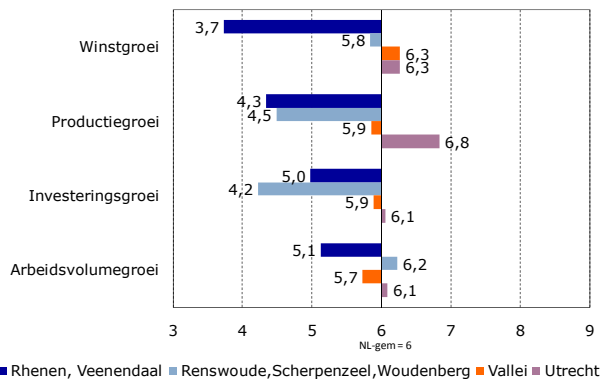
De indicatoren behorende bij economische groei zijn conjunctuurindicatoren. De economische recessie werd pas in de tweede helft van 2008 goed zichtbaar, en dan met name in het vierde kwartaal. 2008 was dan ook nog een jaar van economische groei. In 2009 viel de grootste klap. Het zal niet verbazen dat de groeicijfers in werkelijkheid krimp cijfers zijn. De winst, de productie, de investeringen en het arbeidsvolume daalden allemaal in 2009. Hoewel vooral Wageningen met een 7,2 goed scoorde op economische groei, is dat wel het perspectief waarin dat cijfer moet worden beschouwd. Er was sprake van krimp, maar die krimp was kleiner dan landelijk. Vandaar de voldoende. Andersom gaat dit ook op, Nijkerk, Rhenen/Veenendaal en Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg scoorden lager dan het landelijk gemiddelde. De economische krimp was dus groter dan in Nederland als geheel.

Figuur 1.10 en 1.11 tonen de scores van de vier onderliggende indicatoren van economische groei. Uit de figuren blijkt dat de regio op alle groei-indicatoren rond het Nederlandse gemiddelde zat. Opvallend is dat het bedrijfsleven in Wageningen zeer goed scoorde op winsten en productiegroei terwijl dit in Rhenen/Veenendaal en Nijkerk juist de indicatoren zijn waar men de slechtste score op kreeg. Barneveld en Ede vertonen nergens echte uitschieters maar scoorden over het algemeen wel iets boven het landelijk gemiddelde. Omdat de verschillen tussen sectoren onderling groot zijn, maken we waar mogelijk een uitsplitsing op sectorniveau. Deze onderscheidt de landbouw, productiesectoren⁷, handel & logistiek en commerciële diensten⁸.

⁷ Industrie en bouw

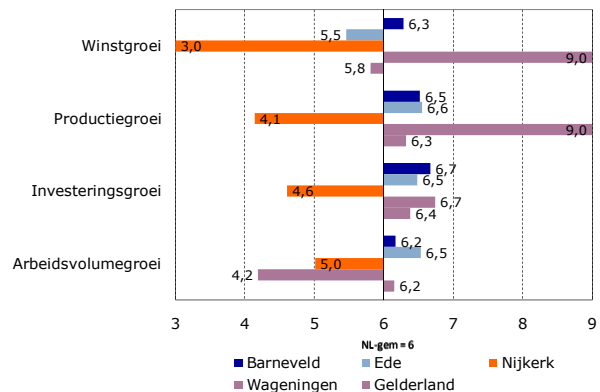
⁸ Financiële instellingen en zakelijke dienstverlening

**Figuur 1.10: Groei-indicatoren
Utrechtse deel Vallei**

Bron: Rabobank/EIM

**Figuur 1.11: Groei-indicatoren
Gelderse deel Vallei**

Bron: Rabobank/EIM

Fors lagere winstgroei in Rhenen/Veenendaal en Nijkerk

De winstgroei wordt berekend door het totale bedrijfsresultaat van de bedrijven in de regio af te zetten tegen het bedrijfsresultaat in het voorgaande jaar. In 2009 was de winst van het Nederlandse bedrijfsleven 26 procent lager dan een jaar eerder. Bij het bedrijfsleven in de Vallei trad een daling van 24 procent op. Rhenen/Veenendaal en Nijkerk vormen met een winstdaling van respectievelijk 47 en 52 procent twee uitschieters naar beneden. In Wageningen bleef het bedrijfsresultaat stabiel.

Sectoraal was de daling het grootst bij de productiesectoren en de handel & logistiek. In de Vallei daalde het bedrijfsresultaat van de productiesectoren met 31 procent tegenover 38 procent landelijk. De handel & logistiek deed het in de Vallei met een daling van 59 procent ook wat slechter dan landelijk (42 procent). Zowel de landbouw als de commerciële diensten behaalden in 2009 wel een positief bedrijfsresultaat. Voor beide sectoren gold dat bedrijven in de Vallei het beter deden dan landelijk.

Productiedaling sterker dan landelijk, vooral in Utrechtse deel Vallei

De productiegroei wordt gemeten door de omvang van de bruto toegevoegde waarde te vergelijken met die van een jaar eerder. Ook voor de productiegroei geldt dat deze negatief was in 2009, zowel in Nederland als in de regio. Landelijk daalde de productie met 4 procent, in de Vallei was dit ook het geval. Barneveld (-3 procent), Ede (-3 procent) en Wageningen (+1 procent) deden het relatief beter dan Nederland.

Net als bij de winstgroei werden vooral de productiesectoren en de handel & logistiek getroffen. Landelijk en regionaal kregen deze sectoren te maken met een daling van de productie van 10 en 8 procent. De landbouw was de enige sector die een duidelijke toename van de productie liet zien. Met een productiegroei van 7 procent deed de sector het beter dan landelijk waar de groei 5 procent was.

Investeringsgroei loopt even hard terug als landelijk

Het is niet verwonderlijk dat het investeringsvolume in Nederland in 2009 daalde. De verminderde vraag naar goederen, de voorraadafbouw en de economische onzekerheid bij bedrijven in het algemeen maakten ondernemers terughoudender. Landelijk was de daling van de investeringen 14 procent, in de Vallei was dit ook het geval. Binnen de Vallei vond de

sterkste daling van de investeringen plaats in Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg en Nijkerk (-17 en -16 procent). Wageningen en Barneveld behaalden een voldoende rapportcijfer op investeringsgroei, de investeringen in deze gemeenten daalden met 13 procent.

De daling van de investeringen was het sterkst in de productiesectoren. Vooral de industrie had daarbij last van de verminderde (buitenlandse) vraag naar goederen. Voor de gehele productiesector in Nederland daalde de investeringen met 23 procent. De productiebedrijven in de Valleigemeenten kenden een soortgelijke daling. Bij landbouwbedrijven liepen de investeringen het minst terug, zowel landelijk als in de Valleigemeenten bedroeg de daling van hun investeringen 10 procent. De daling van de investeringen in de handel & logistiek was in de Vallei wat minder sterk dan landelijk (respectievelijk -15 en -16 procent). Dit kwam met name door de bedrijven uit Ede en Nijkerk. De investeringen door commerciële dienstverleners liepen zowel landelijk als regionaal met 18,5 procent terug.

Arbeidsvolume Wageningen het meest onder druk

Zowel landelijk als in de Valleigemeenten daalde het arbeidsvolume (gemeten in fte) in 2009. In Nederland als geheel met 1,6 procent, in de Vallei met 1,7 procent. Binnen de Vallei was de daling in Wageningen het sterkst (-2,5 procent). Het arbeidsvolume in Ede daalde met 1,3 procent relatief het minst. Dit had een relatief grote invloed op de totaalscore voor de Vallei aangezien Ede goed is voor een derde van het arbeidsvolume in de regio⁹.

Tussen sectoren bestonden wel belangrijke verschillen. De daling van het arbeidsvolume was het sterkst in de commerciële diensten. Landelijk kwam deze op 4,3 procent uit, in de Vallei op 4,7 procent. Vooral in de commerciële diensten in Wageningen liep het arbeidsvolume wat sterker terug dan landelijk en in de rest van de regio (-5,4 procent). Bedrijven in de handel & logistiek deden het in de Vallei met een arbeidsvolume daling van 1,5 procent wat beter dan de daling van 2 procent in Nederland als geheel. Dit kwam met name doordat het arbeidsvolume in Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg (-0,3 procent) en Ede (-1 procent) relatief stabiel bleef. In de zorg en bij de overheid nam het arbeidsvolume nog toe in 2009. Landelijk bedroeg de groei 2,8 en 1,3 procent dit was landelijk ook het geval.

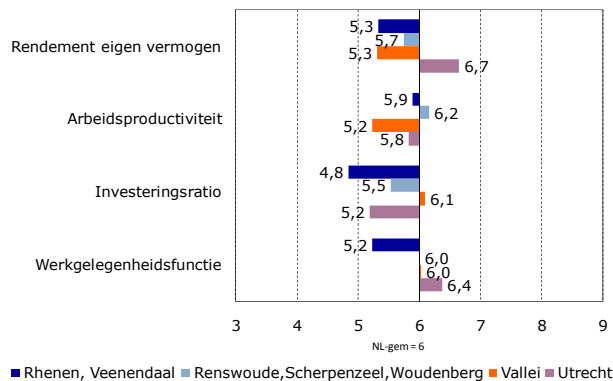
1.6 Economische kracht

Hoewel de recessie ook op de krachtindicatoren van invloed was, zijn de verschillen tussen de scores jaar-op-jaar veel kleiner dan bij de groei-indicatoren.

Met een 5,7 kreeg de Vallei een lichte onvoldoende voor economische kracht. De onderstaande figuur toont de scores van de gemeenten op de vier krachtindicatoren. Barneveld en Ede deden het relatief goed op economische kracht, de andere gemeenten zaten onder het Nederlandse gemiddelde. Op de indicator arbeidsproductiviteit scoorden de alle gemeenten lager dan landelijk. Op de andere indicatoren zijn de rapportcijfers meer gespreid. Barneveld en Ede scoren daarbij doorgaans goed, de gemeenten in het Utrechtse deel van de Vallei zijn economisch wat minder krachtig dan het landelijk gemiddelde.

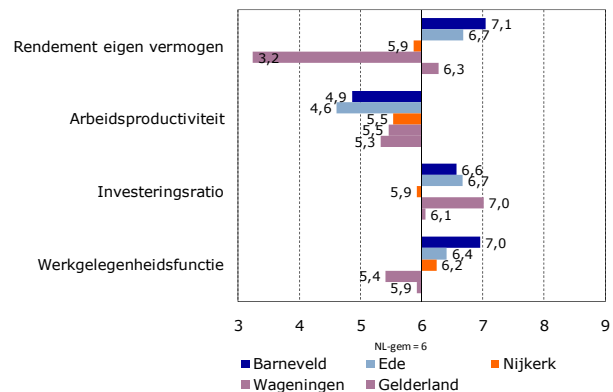
⁹ Een daling van het arbeidsvolume hoeft niet noodzakelijkerwijs tot een daling van het aantal banen te leiden. Zo is tijdens de crisis bijvoorbeeld door bedrijven in conjunctuurgevoelige sectoren gebruik gemaakt van de mogelijkheden voor werktijdverkorting waarbij het aantal fte wel afnam maar het aantal banen gelijk bleef.

**Figuur 1.12: Krachtindicatoren
Utrechtse deel Vallei**

Bron: Rabobank/EIM

**Figuur 1.13: Krachtindicatoren
Gelderse deel Vallei**

Bron: Rabobank/EIM

Rendement eigen vermogen negatief bij productiesectoren

Het rendement op het eigen vermogen (REV) geeft de verhouding weer tussen de gerealiseerde winst en het eigen vermogen waarmee deze winst is verkregen. In 2008 was het REV van het Nederlandse bedrijfsleven 17 procent. In 2009 was dit met 7 procent een stuk lager. Het bedrijfsleven in de Vallei als geheel had in 2009 een REV van 3 procent. Bedrijven in Barneveld en Ede kenden de hoogste REV (13 en 11 procent), in Wageningen was het REV relatief het laagst.

Het lagere rapportcijfer van de Vallei was vrijwel volledig het gevolg van de lagere REV in de productiesectoren. In Nederland was deze 2 procent, in de Vallei was dit -10 procent. Daarnaast lag ook het REV in de Vallei bij bedrijven in de handel & logistiek een stuk lager dan landelijk.

Arbeidsproductiviteit lager dan landelijk

Om de arbeidsproductiviteit te meten is de bruto toegevoegde waarde gedeeld door het totale arbeidsvolume. Het geeft dus een indicatie van de waarde die door een fulltime medewerker gemiddeld wordt toegevoegd. In 2009 lag de arbeidsproductiviteit in Nederland op €88.000 per fte. In vrijwel alle Valleigemeenten lag de arbeidsproductiviteit wat lager dan landelijk. De Vallei als geheel kende een arbeidsproductiviteit van €77.000. Het zijn met name Ede en Barneveld die een lagere arbeidsproductiviteit hebben. In Ede lag de arbeidsproductiviteit op €67.000 in Barneveld op €71.000.

In Ede en Barneveld zijn het met name de landbouw, de productiesectoren en de handel & logistiek die de arbeidsproductiviteit drukken. Voor de productiesectoren is dit in de gehele Vallei het geval op Nijkerk na. Opvallend is dat de arbeidsproductiviteit in de handel & logistiek in Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg en Rhenen/Veenendaal veel hoger ligt dan regionaal en landelijk. Bij nadere beschouwing blijkt dat deze gemeenten, en dan met name Veenendaal en Scherpenzeel, een hogere bruto toegevoegde waarde per vestiging kennen dan bijvoorbeeld in Ede en Barneveld.

Investeringsratio in Vallei gemiddeld wat hoger dan landelijk

De investeringsratio is het deel van de bruto toegevoegde waarde dat wordt geïnvesteerd. Dit kengetal geeft een indruk van de mate waarin het bedrijfsleven bereid is om te investeren. De investeringsratio in de Vallei lag op 19 procent, in Nederland was dit 18 procent. Barneveld, Wageningen en Ede zitten qua investeringsratio iets boven het regionale en landelijke gemiddelde. Rhenen/Veenendaal zit met 12 procent een stuk onder de regionale en landelijke REV.

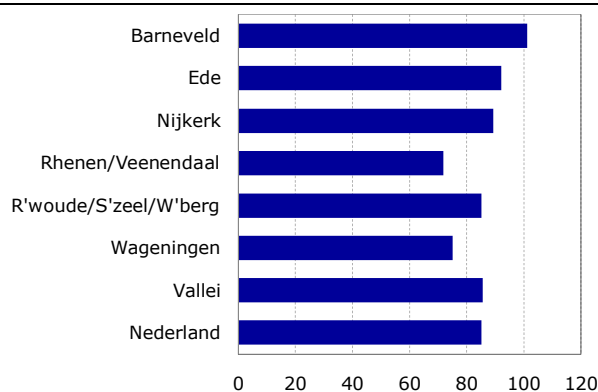
Tussen sectoren bestaan er duidelijke verschillen in de investeringsratio's. Landbouw en commerciële diensten kennen doorgaans hoge investeringsratio's (landelijk respectievelijk 36 en 47 procent) terwijl de productiesectoren en handel en logistiek een ratio van om en nabij de 10 procent hebben. De investeringsratio voor de sector overheid en onderwijs ligt landelijk op 25 procent. Ede en Barneveld kennen zowel in de landbouw als in de commerciële diensten hogere investeringsratio's en scoren daarom bovengemiddeld. Wageningen scoort beter doordat een groot deel van de investeringen afkomstig is uit de sector overheid en onderwijs (waaronder WUR). Aangezien de investeringsratio van deze sector relatief hoog ligt heeft dit een positieve invloed op het totaal.

Werkgelegenheidsfunctie Vallei gelijk aan Nederland

De werkgelegenheidsfunctie van een regio geeft de verhouding weer tussen het arbeidsvolume en de beroepsbevolking (personen in de leeftijd van 15-65 jaar die zich beschikbaar stellen op de arbeidsmarkt) in een gebied. Dit geeft een indicatie van het belang van de regio als werkverschaffer. Normaliter ligt deze verhouding hoger naarmate een regio of gemeente meer stedelijk is. Binnen de Vallei scoren Barneveld, Ede en Nijkerk het hoogst (figuur 1.14). Zij bezitten tussen de 90 en 100 banen per honderd krachten beroepsbevolking. In Rhenen/Veenendaal en Wageningen is dit het laagst met 70-75 banen per honderd krachten beroepsbevolking.

In het tweede hoofdstuk gaan we uitgebreider in op het thema arbeidsmarkt en de onderliggende verschillen in ontwikkeling en functie van de Valleigemeenten.

Figuur 1.14: Aantal banen per 100 krachten beroepsbevolking

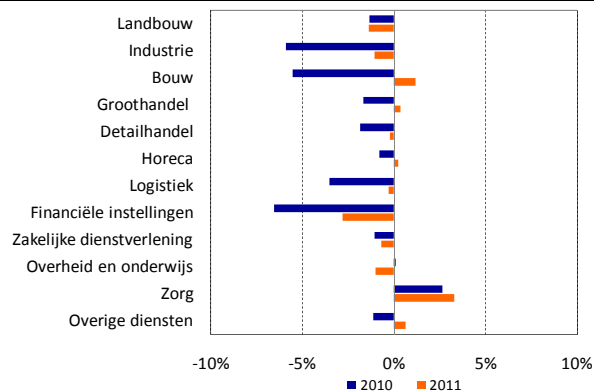
Bron: LISA, bewerking Rabobank

1.7 Economische verwachting voor de Vallei 2010-2011

Vanuit regionaal perspectief kan er sprake zijn van grote verschillen in de mate waarin de effecten van de crisis neerslaan. Om een en ander inzichtelijk te maken, heeft Rabobank hiervoor een Economische Barometer ontwikkeld. Hiermee wordt een prognose gegeven van de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de werkloosheid in regio's en gemeenten. In het model is rekening gehouden met de sectorstructuur in de betreffende gemeente of regio, de ontwikkeling van de beroepsbevolking en de pendelstromen die naar en vanuit het gebied plaatsvinden. De werkloosheid in een gemeente is immers niet alleen afhankelijk van de ontwikkelingen bij het lokale bedrijfsleven maar hangt ook af van de werkgelegenheid bij bedrijven in andere gemeenten waar de beroepsbevolking werkzaam is. Daarnaast speelt ook de groei of krimp van de beroepsbevolking een rol. Werkloosheid is immers de resultante van zowel het aanbod van als de vraag naar werk. Als het aantal personen dat wil en kan werken harder daalt dan de werkgelegenheid, kan de werkloosheid dus zelfs afnemen.

Als gevolg van de recessie en het daaruit volgende banenverlies is de werkloosheid sinds 2009 in nagenoeg alle Nederlandse gemeenten echter gestegen. Ook voor 2010 is de verwachting dat in Nederland in de meeste sectoren de werkgelegenheid afneemt (figuur 1.15). Dit is vooral het geval in de industrie, in de bouw en bij financiële instellingen. Voor 2011 is het beeld wat positiever, de meeste sectoren vertonen of een lichte krimp of groeien al iets. In beide jaren is de zorg de enige sector die gestaag doorgroeit.

Figuur 1.15: Landelijke werkgelegenheidsontwikkeling per sector

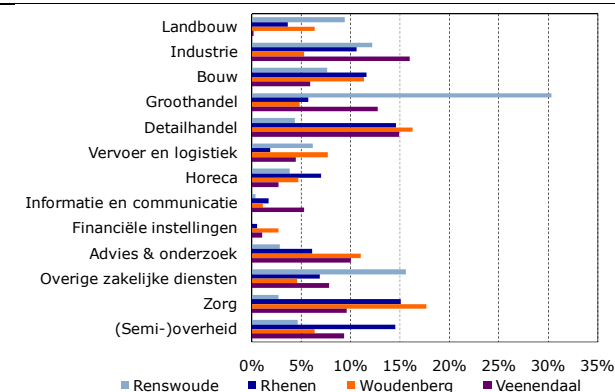
Bron: Rabobank/EIM

Naar gelang de samenstelling van de sectorstructuur¹⁰ zorgt het banenverlies op regionaal niveau voor een grotere of kleinere daling van de werkgelegenheid dan landelijk. De sectorstructuur van de gemeenten in de Vallei is weergegeven in figuur 1.16 en 1.17. Op hoofdlijnen zien we dat Ede en Nijkerk, mede door de uitbreiding van werklocaties langs de A1 en A12, relatief veel dienstverlening kennen (zowel financieel als advies & onderzoek). De sectorstructuur in Barneveld is divers, nationaal en internationaal wordt de gemeente gezien als het centrum van de pluimvee(industrie). Dit komt tot uiting in het relatief grote aandeel

¹⁰ Zie hoofdstuk 2 voor een overzicht van de sectorstructuur van de individuele gemeenten.

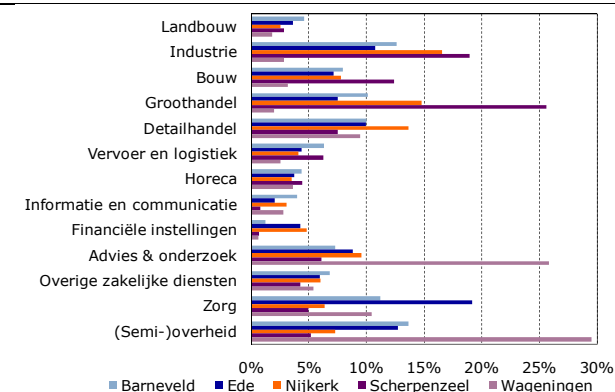
landbouw en industrie. Ede heeft door de vestiging van het ziekenhuis flink wat werkgelegenheid in de zorg. Rhenen heeft een duidelijk toeristisch-recreatief karakter met relatief veel werkgelegenheid in de horeca en bij de (semi-)overheid, waartoe ook cultuur, sport & recreatie behoren. In Renswoude en Scherpenzeel is de groothandel sterk vertegenwoordigd. Dit is het directe gevolg van de vestiging van de hoofdkantoren van A.S. Watson (onder meer Kruidvat) en Interface Flor. Ongeveer een derde van de werkgelegenheid in Woudenberg is te vinden in de detailhandel en zorg.

Figuur 1.16: Sectorstructuur Utrechtse gemeenten (2009)

Bron: LISA, bewerking Rabobank

Figuur 1.17: Sectorstructuur Gelderse gemeenten (2009)

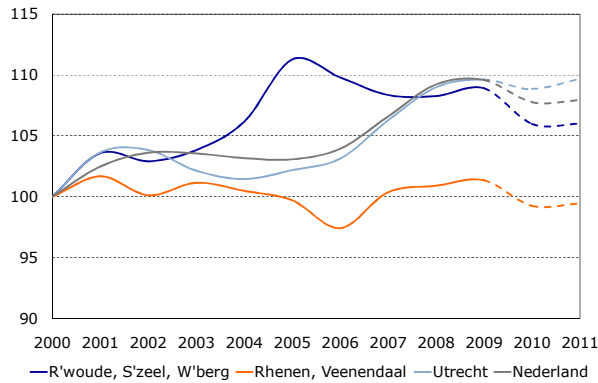
Bron: LISA, bewerking Rabobank

De figuren 1.18 en 1.19 geven inzicht in de verwachte korte termijn effecten van de sectorstructuur op de werkgelegenheidsontwikkeling. De werkgelegenheid (het aantal banen) in de kleine Valleigemeenten Renswoude, Scherpenzeel en Woudenberg¹¹ wordt relatief wat sterker geraakt dan landelijk. Dit heeft onder andere te maken met het grote belang van de (internationaal georiënteerde) groothandel. Rhenen en Veenendaal vertonen ook krimp en schommelen rond het werkgelegenheidsniveau van 2000. Dit komt vooral doordat in de economisch voorspoedige jaren groei van de werkgelegenheid uitbleef. Waar plaatsen als Barneveld, Ede en Nijkerk ruimte boden voor uitbreiding van bedrijfsactiviteiten was deze in Rhenen en Veenendaal schaars. De werkgelegenheid in Barneveld, Ede en Nijkerk ontwikkelde zich voor de recessie dan ook voorspoedig. Door de recessie daalt ook in deze gemeenten de werkgelegenheid, men lijkt echter een deel van de voorsprong op het regionale en landelijke gemiddelde te behouden. Wageningen is in dat opzicht een geval apart. Lange tijd vond er geen groei plaats, vanaf 2007 neemt het aantal banen wat toe en dit lijkt zich op de korte termijn door te zetten¹².

¹¹ Om schommelingen als gevolg van autonome ontwikkeling en (zoals grootschalige bedrijfsvestigingen) op te vangen is er voor gekozen om de gemeenten Renswoude, Scherpenzeel & Woudenberg en Rhenen en Veenendaal in dit deel wederom samen te voegen.

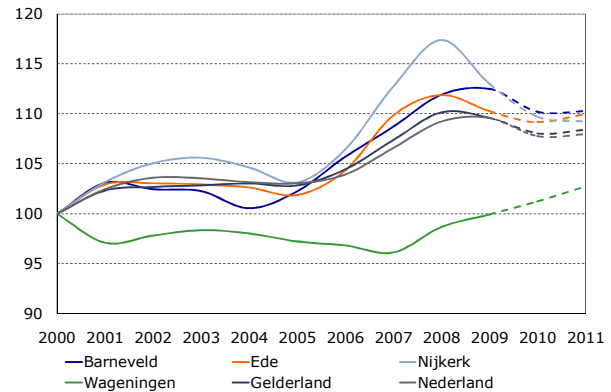
¹² De reeksen van arbeidsvolume en werkgelegenheid (aantal banen) verschillen in hun meetmoment. Als gevolg daarvan kunnen autonome ontwikkelingen als vestiging, vertrek, uitbreiding of inkrimping van bedrijven tot verschillen in de gerapporteerde niveaus leiden.

Figuur 1.16: Prognose werkgelegenheidsontwikkeling Utrechtse deel

Bron: Rabobank/EIM

Figuur 1.17: Prognose werkgelegenheidsontwikkeling Gelderse deel

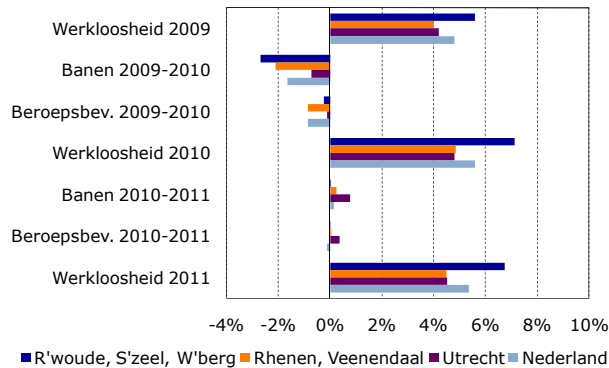

Bron: Rabobank/EIM

Het effect van het banenverlies op de werkloosheid is afhankelijk van de ontwikkeling van de beroepsbevolking¹³ en het aanwezige woon-werkverkeer. De beroepsbevolking verandert bijvoorbeeld door de vergrijzing, een hogere arbeidsparticipatie van bepaalde groepen of doordat mensen ervoor kiezen om langer door te studeren. Pendelrelaties kunnen er daarnaast voor zorgen dat als in de ene gemeente banen verloren gaan dit ook in andere gemeenten voelbaar is. Figuur 1.18 en 1.19 laten zien dat het aantal banen tussen 2009 en 2010 in alle gebieden afneemt, op Wageningen na. Vooral in de Gelderse gemeenten vindt er naast het banenverlies een wat sterkere afname van de beroepsbevolking plaats. Dit heeft tot gevolg dat de toename van de werkloosheid hier naar verwachting beperkt blijft. Zoals gezegd, is de ontwikkeling in Wageningen met een relatief grote studentenpopulatie anders dan in de rest van de regio. Het werkloosheidsniveau ligt wat hoger, er treedt wel banengroei op maar door de gelijktijdige toename van de beroepsbevolking vertaalt dit zich in 2010 niet in een lagere werkloosheid. Renswoude, Scherpenzeel, Woudenberg, Rhenen en Veenendaal doen het qua banenontwikkeling wat minder dan de provincie Utrecht als geheel. De beroepsbevolking zal iets meer krimpen dan in Utrecht.

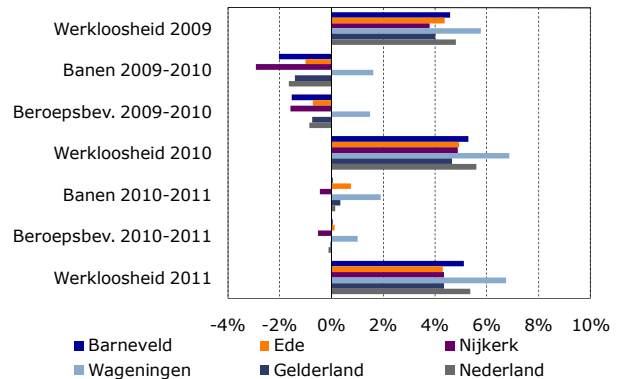
¹³ Het aantal mensen dat zich beschikbaar stelt op de arbeidsmarkt.

Figuur 1.18: Prognose werkloosheidsontwikkeling Utrechtse deel¹⁴

Bron: Rabobank/EIM

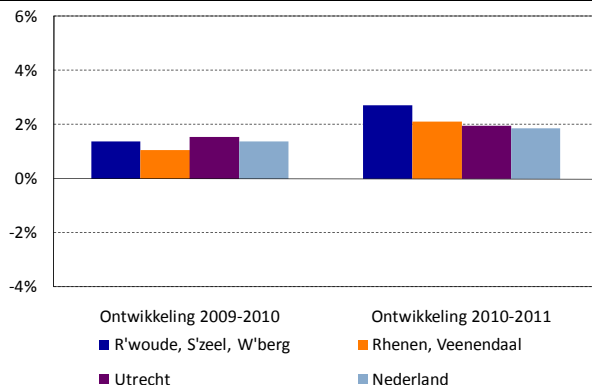
Figuur 1.19: Prognose werkloosheidsontwikkeling Gelderse deel

Bron: Rabobank/EIM

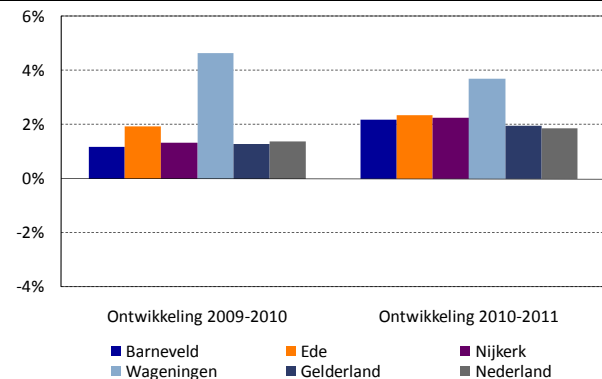
In 2009 leidde de verminderde vraag naar goederen en diensten tot een sterke daling van het productievolume van bedrijven. In paragraaf 1.5 beschreven we dat ook het productievolume in de Valleigemeenten hier stevig door werd geraakt. Sinds begin 2009 zijn het producentenvertrouwen en de bezettingsgraad bij bedrijven toegenomen¹⁵. De weg omhoog lijkt ingeslagen, zei het dat het herstel nog voorzichtig is. De verwachte ontwikkeling van het productievolume toont dit voorzichtige herstel (figuur 1.20 en 1.21). Sectoraal zit de voornaamste groei van het productievolume in de industrie, handel en vervoer & communicatie. In de bouw treedt in 2010 juist een flinke daling van het productievolume op terwijl de landbouw relatief stabiel blijft. In 2010 onderscheidt de productievolumewontwikkeling in de meeste gemeenten zich nog niet in positieve zin van de landelijke ontwikkeling. In Ede groeit deze naar verwachting wat sterker en ook in Wageningen waar de structuur van de economie voor een relatief gunstige ontwikkeling zorgt. In 2011 is het herstel in alle gemeenten wat sterker dan het regionale en landelijke gemiddelde.

Figuur 1.20: Prognose productievolumewontwikkeling Utrechtse deel

Bron: Rabobank/EIM

Figuur 1.21: Prognose productievolumewontwikkeling Gelderse deel

Bron: Rabobank/EIM

¹⁴ Bij de percentages voor de werkloosheid gaat het om percentages van de beroepsbevolking deze geven de stand van de werkloosheid weer, de andere percentages geven de procentuele groei weer en zeggen dus iets over de ontwikkeling van deze indicatoren.

¹⁵ Rabobank – Economisch Kwartaalbericht, september 2010

1.8 Conclusies

- De prestaties van het bedrijfsleven in de Vallei stonden in 2009 onder druk als gevolg van de recessie. Mede door de diversiteit van de economische structuur behoorde men echter niet tot de zwaarst getroffen regio's. De economische prestatie van het gebied als geheel lag rond landelijk gemiddelde.
- De krimp van de groei-indicatoren winst, productie, investeringen en arbeidsvolume was in de Vallei vrijwel gelijk aan die in Nederland.
- Ook op economische kracht zijn er geen echte uitschieters naar boven of beneden te bespeuren. Het gebied scoort het minst op het rendement op eigen vermogen en arbeidsproductiviteit.
- Binnen de Vallei bleken de bedrijven in Barneveld, Ede en Wageningen in 2009 gemiddeld wat beter bestand tegen de effecten van de recessie dan bedrijven in Rhenen/Veenendaal, Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg en Nijkerk.
- Sectoraal vond de sterkste krimp van de bedrijfseconomische indicatoren plaats bij bedrijven in de productiesectoren en de handel & logistiek. Dit gold zowel voor de Vallei als in Nederland als geheel. Gezien de sterke internationale oriëntatie van dit type bedrijvigheid is dit ook niet verwonderlijk.
- De landbouw kwam qua bedrijfsprestaties relatief ongeschonden door de crisis, alleen de investeringen liepen terug. De sector behaalde in de Vallei een betere winst- en productiegroei en een hogere investeringsratio.
- De Nederlandse economie herstelt zich van de recessie, zei het voorzichtig. Ook in de Valleigemeenten lijkt het dieptepunt op aspecten als werkgelegenheid, werkloosheid en productievolume achter de rug te zijn.

2 Themastudie: de Vallei als vestigingsregio voor bedrijven

Naast de prestaties van het bedrijfsleven behandelen we in dit rapport het thema vestigingsklimaat. Het vestigingsklimaat wordt doorgaans gezien als de voedingsbodem voor de toekomstige bedrijvigheid. In dat opzicht hangt het dan ook sterk samen met de prestaties van het regionale bedrijfsleven in de toekomst.

In het eerste deel van dit hoofdstuk behandelen we de ontwikkeling van de economische structuur in Nederland en de Vallei. Daarvoor schetsen we een aantal trends die van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van die structuur in de afgelopen decennia. De mate waarin regio's profiteren van de trends en verschuiving van de structuur is afhankelijk van de mogelijkheden van het bedrijfsleven om zich aan te passen. Gezien het economische vestigingsklimaat en het (internationale) concurrentieveld zijn Nederlandse bedrijven in de ene sector hiertoe beter in staat dan in de andere.

In het tweede deel van dit hoofdstuk maken we een analyse van de vestigingsplaatsfactoren in de Vallei. De focus ligt daarbij op de factoren die het vestigingsklimaat bepalen voor bedrijven in de agrarische sector, bouw, industrie, groothandel, vervoer & logistiek en zakelijke dienstverlening. Dit omdat deze niet-consumentgerichte sectoren vanwege hun karakter relatief vrij zijn in hun vestigingsplaatskeuze. We behandelen hierbij zowel 'harde' als 'zachte' vestigingsplaatsfactoren. Tenslotte worden de analyse en de initiatieven die moeten leiden tot een verbetering van het vestigingsklimaat in de regio met elkaar verbonden. Daaruit volgt een aantal concrete aanbevelingen.

Voor dit hoofdstuk gebruiken we een combinatie van literatuurstudie en data-analyses. Die informatie is vervolgens in een aantal interviews en workshops voorgelegd aan vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, overheden, onderwijsinstellingen en vertegenwoordigende instanties als de Kamer van Koophandel en VNO-NCW.

2.1 De positie van de Vallei binnen Nederland

De spreiding van bedrijvigheid in Nederland

De spreiding van bedrijvigheid in Nederland vertoont een sterke overlap met de spreiding van de bevolking. De dichtheid van werk is dan ook het grootst in de verstedelijkte gebieden¹⁶. Naast de tegenstelling tussen gebieden met relatief veel en gebieden met relatief weinig banen, bestaat er ook een tegenstelling naar aard van de werkgelegenheid. Deze toont zich in een steeds verdergaande ruimtelijke specialisatie van typen bedrijvigheid en sectoren.

De grote steden vormen het centrum van de Nederlandse diensteneconomie. Het ontstaan van grootschalige kantoorlocaties als de Amsterdamse Zuidas en het Utrechtse Papendorp is hier een uiting van.

De industriële werkgelegenheid is sterk geclusterd in grootschalige industriële complexen in gebieden waar men vaak van oudsher al veel van dit soort werkgelegenheid aantrof (Rotterdamse haven, Corus in de IJmond, DSM in Limburg etc.).

De (intensieve) agrarische sector is van oudsher sterk grondgebonden en heeft daardoor tot sterke ruimtelijke specialisatie geleid (bijv. Westland).

De sectoren handel en transport vormen de pijlers van Nederland Distributieland en concentreren zich steeds meer op goed bereikbare locaties langs transportassen en in de buurt van de mainports¹⁷.

Bij de bouw zijn dergelijke ruimtelijke concentraties het minst zichtbaar. Deze sector is in alle Nederlandse regio's aanwezig. Echter vooral in het deel van Noord-Holland boven het Noordzeekanaal, het westen van de provincie Utrecht en ten noorden en oosten van Rotterdam kent deze sector zowel qua banen als qua vestigingen een oververtegenwoordiging.

De ruimtelijke specialisatie van sectoren valt te verklaren uit een aantal processen. Processen die voor het merendeel lastig stuurbaar zijn, zeker op regionaal/lokaal niveau, maar in belangrijke mate het speelveld bepalen voor het bedrijfsleven. Om echter tot een beter begrip van de regionale uitkomsten te komen, is inzicht in deze achterliggende mechanismen onontbeerlijk.

1. Padafhankelijkheid

In het voorgaande werd al genoemd dat industriële complexen evolueren op de plaatsen waar vaak al een specialisatie van bedrijven en werkgelegenheid was. In de literatuur¹⁸ wordt dit ook wel '*padafhankelijkheid*' genoemd. Dit fenomeen doet zich in principe ook breder voor dan alleen bij de industrie. In de praktijk komt het erop neer dat (succesvolle) zittende bedrijven door eigen uitbreiding of door het aanwakkeren van gerelateerde bedrijvigheid ('spinoff') een verdere specialisatie op gang helpen. Het bekendste voorbeeld hiervan is de groei van Philips in en rondom Eindhoven, regionaal leidt de aanwezigheid van de WUR ook tot een duidelijk specialisatie.

¹⁶ Atzema, O., P. Korteweg, J. Lambooy & F. van Oort (2010)

¹⁷ Logistiek – Logistieke Kaart van Nederland 2009

¹⁸ Atzema, O., P. Korteweg, J. Lambooy & F. van Oort (2010)

2. Mainports als magneet voor en generator van bedrijvigheid

De aanwezigheid van de mainports Rotterdam en Schiphol fungeert op nationale schaal als magneet voor bedrijven die actief zijn in de handel en het transport. De ontwikkeling van de mainports is in sterke mate afhankelijkheid van hun achterland en de mogelijkheden die er zijn om dat achterland van goederen te voorzien. Veel van de goederen die in de mainports binnenkomen, worden elders in Nederland verwerkt om van daaruit richting hun eindbestemming te worden vervoerd. Van daaruit ontstaat ook bedrijvigheid op goed ontsloten en gepositioneerde locaties aan weg/water of spoor tussen de mainports het achterland.

3. Ontwikkeling van de Randstad en 'overloopeffecten'

De Randstad vormt het economische hart van Nederland en kent de belangrijkste concentratie van bedrijven en werknemers. De economische groei van de jaren voor de crisis heeft in dit gebied tot een sterke groei van het intensieve grondgebruik geleid. Functies waarvoor binnen de Randstad onvoldoende ruimte is, verplaatsen meer en meer naar de direct aangrenzende regio's (die daardoor als 'overloopgebieden' worden bestempeld¹⁹). Dit gebeurt op het vlak van wonen (onder andere Almere en Amersfoort), maar ook op het vlak van werken (vestiging van bedrijven in groeikernten en langs snelwegen naar oosten en zuiden). Deze gebieden kenden over het afgelopen decennium dan ook een bovengemiddelde groei van de werkgelegenheid. Een gevolg van die overloop van functies is dat de ruimtedruk op die gebieden sterk is toegenomen.

4. Ruimtelijk en economisch beleid

Van groot belang is ook het economisch en ruimtelijk beleid van de (Rijks)-overheid. Een van de voorbeelden van economisch beleid was het aanwijzen van de Pieken in de Delta in 2004. Daarin werd de Vallei aangewezen als gebied met een sterke potentie op het gebied van 'Food & Nutrition'. De nota Pieken in de Delta leidt de weg voor samenwerking tussen het rijk en de regio om de economie op dat gebied te versterken. In het huidige regeerakkoord heeft men zeker ook oog voor de agrofoodsectoren en regio's. In het akkoord stelt men dat: *'De Nederlandse agrofoodsector bekleedt een internationale koppositie en is onderdeel van de oplossing voor de (inter)-nationale uitdagingen rond voedselzekerheid, armoedebestrijding, energie, water, klimaat, vrede en stabiliteit. De land- en tuinbouw verdienen versterking, nationaal, Europees en mondiaal. Gerichte investering in innovatie en verduurzaming in de agrofood-, tuinbouw- en visserijsector is nodig om de koppositie te behouden. Hierbij blijft een goede wisselwerking tussen kennis, praktijk en beleid een sleutelfactor voor succes in innovatie. Alle agrofoodsectoren (incl. tuinbouw en visserij) verdienen ontwikkelingsperspectief, richting innovatie en verduurzaming. Het beleid versterkt de economische kracht van ondernemers'*²⁰.

Beleid, en dan met name ruimtelijk beleid, wordt voor een groot deel gebruikt om voorwaarden te scheppen of juist te beperken voor (on)gewenste bedrijfsactiviteiten. In bestemmingsplannen worden de mogelijkheden voor bedrijven die een zware belasting op het milieu of de ruimte leggen steeds meer aan banden gelegd. Door deze activiteiten te laten verhuizen en clusteren op gespecialiseerde bedrijfslocaties tracht

¹⁹ Federatie Ondernemerskringen Valleiregio - Regionale economische visie voor de vallei 2009-2012, 2009

²⁰ Vrijheid en verantwoordelijkheid: concept regeerakkoord VVD-CDA, september 2010

men eventuele schadelijke omgevingseffecten van dit type bedrijven te minimaliseren. In de landbouw is de instelling van Landbouw Ontwikkelings Gebieden (LOG's) een duidelijk voorbeeld van hoe men met beleid een structurele en structurerende invloed op de ruimtelijke spreiding van bedrijvigheid wil uitoefenen.

5. Internationalisering

De creatie van een interne Europese markt, de privatisering van sectoren en het wegnemen van handelsbelemmeringen zijn voorbeelden van ontwikkelingen die voor een toenemende internationalisering zorgen. Dit biedt met name bedrijven in de industrie, transport en (groot)handel, sectoren die van oudsher vaak al een internationale oriëntatie hebben, nieuwe mogelijkheden. Door de bestaande verschillen in vraag, aanbod en prijs van arbeid en de bovengenoemde factoren is werk steeds mobieler geworden. Voor bedrijven die in Nederland zijn gevestigd, biedt dit aan de ene kant mogelijkheden doordat het aantrekkelijker wordt om (vooral laaggeschoolde productie-)arbeid²¹ naar lage lonen landen te verplaatsen. Aan de andere kant kunnen vestigingen van buitenlandse bedrijven ook zorgen voor een groei van kennisintensieve werkgelegenheid. Afwegingen op basis van de aanwezigheid van gunstige of afwezigheid van ongunstige vestigingsplaatsfactoren zijn daarbij doorslaggevend.

Spreiding van bedrijvigheid in de Vallei

Het huidige karakter van de bedrijvigheid in de Vallei is grotendeels terug te leiden op bovengenoemde processen. De landbouw is van oudsher een van de fundamenteën onder de economische basis van de Vallei en heeft voor het ontstaan van gerelateerde bedrijven in sectoren als de industrie, bouw, groothandel en vervoer gezorgd²². Anderzijds fungeert de WUR vooral in Wageningen als spil voor bedrijvigheid en werkgelegenheid in advies & onderzoek en bij de (semi)-overheid. Het onderscheidende karakter van de regio zit vooral in het feit dat bedrijven uit de gehele food-keten in het gebied aanwezig zijn, de agrarische sector, de voedingsindustrie, de gespecialiseerde logistiek en de kennisintensieve bedrijvigheid en onderwijsinstellingen²³.

Onder het 'credo beter doen waar je goed in bent' sluit de focus op food goed aan bij de constatering dat *'zich in de toekomst zeker wel veranderingen zullen voordoen in de aard van de regionaal economische specialisatie, maar het ruimtelijke patroon van de sectorale specialisaties kent in grote lijnen een duurzaam karakter (stabiel in de tijd)*²⁴.

²¹ EIM - Productieverplaatsing en toeleveren: gevolgen van productieverplaatsing voor toeleveranciers in het MKB, 2006.

²² Onder het kopje 'samenhang bedrijven' gaan we uitgebreider in op de (financiële) relaties tussen de landbouw en de andere sectoren.

²³ Regio Food Valley – positionpaper, november 2009.

²⁴ Atzema, O., P. Korteweg, J. Lambooy & F. van Oort (2010), pp. 12

2.2 Vestigingsplaatsfactoren

Het belang van vestigingsplaatsfactoren

Beginnende of gevestigde ondernemers zullen altijd proberen om in de vestigingsplaatskeuze van hun bedrijf zoveel mogelijk rationele argumenten mee te laten wegen. Desondanks blijven er bij dergelijke keuzes allerlei onzekerheden bestaan, zij het alleen al omdat men nooit over volledige informatie beschikt. Daarbij speelt zeker ook de ruimtelijke component een rol. Doorgaans is men vanuit de eigen woonomgeving het best op de hoogte van lokale en regionale omstandigheden (prijzen, regelgeving, marktomvang etc.). Van daaruit is dan ook te zien dat (zeker) bij kleinere bedrijven de locatiekeuze sterk samenhangt met de woonplaats van de eigenaar. Pas daarna komen andere factoren zoals de aanwezigheid van geschikte huisvesting, nabijheid van klanten en de bereikbaarheid om de hoek kijken²⁵. Ook in het geval van bedrijfsverplaatsingen blijkt dat men dit vaak binnen de eigen gemeente of regio doet. Bij middelgrote en grote bedrijven blijkt dat de vestigingskeuze minder sterk samenhangt met persoonlijke factoren en meer door bedrijfsgerelateerde factoren als de bereikbaarheid en de grond- en huurprijzen van een locatie.

In het geval van de Vallei kwam uit gesprekken met ondernemers naar voren dat de rol van vestigingsplaatsfactoren bij locatiekeuzen een aspect is dat meeweegt maar dat dit zeker niet het enige is. Toch zijn het wel factoren waarmee alle bedrijven zodra ze eenmaal gevestigd zijn te maken hebben. Zijn zij in de juiste mate aanwezig, dan kan dat groei van bedrijvigheid stimuleren. Andersom geldt dit ook, wat in het slechtste geval tot het beëindigen van een bedrijf kan leiden. Positief onderscheidend vermogen op de vestigingsplaatsfactoren nodigt (autonome en externe) ondernemers dus niet alleen uit te starten maar schept ook mogelijkheden voor groei. Het is dan ook van eminent belang om te zorgen dat het vestigingsklimaat aan de belangrijkste randvoorwaarden voldoet.

Het belang dat bedrijven aan een bepaalde vestigingsplaatsfactor hechten, kan echter sterk verschillen per sector. Zo zijn bedrijven in de productiesectoren doorgaans sterk afhankelijk van de beschikbaarheid van (goedkope) arbeid en de transportkosten. Voor de vervoer en logistiek spelen transportkosten en grondkosten een dominante rol. Voor de dienstensector zijn juist bereikbaarheid, kwaliteit van arbeid, ICT verbinding en de fysieke locatie en huisvesting van belang²⁶.

²⁵ Rabobank – *De Kracht van de ondernemer in Vlietstreek-Zoetermeer*, 2009.

²⁶ Atzema, O., P. Korteweg, J. Lambooy & F. van Oort (2010), pp. 12

2.3 De kracht van de Vallei als vestigingsregio

Inleiding

Om de kracht van de Vallei als vestigingsregio te bepalen, vindt in deze paragraaf een analyse van de verschillende vestigingsplaatsfactoren plaats. Enerzijds doen we dit aan de hand van 'harde' vestigingsplaatsfactoren:

- Arbeidsmarkt
- Woningmarkt
- Ruimte voor bedrijvigheid
- Bereikbaarheid
- Belang agrofoodcluster

Anderzijds nemen we ook 'zachte' factoren mee:

- Identiteit van de bevolking
- Imago en uitstraling
- Mogelijkheden voor de agrarische sector
- Knelpunten bereikbaarheid
- Rol van Food Valley
- Samenwerking tussen bedrijfsleven en overheid en overheden onderling.

De harde vestigingsplaatsfactoren analyseren we op basis van cijfers, de zachte factoren met behulp van de input uit de interviews en workshops.

Voor de begrippen agrofoodcluster en Food Valley hanteren we de volgende afbakening.

1. Agrofoodcluster: een groot deel van het regionale bedrijfsleven houdt zich direct bezig met de productie van voeding. De bedrijven die als hoofdactiviteit landbouw, vervaardiging van voedingsmiddelen of vervaardiging van dranken hebben, rekenen we tot het agrofoodcluster.
2. Food Valley²⁷: door de concentratie van food gerelateerde bedrijvigheid en de aanwezige kennis rondom de universiteit in Wageningen zijn de stichting en het concept 'Food Valley' ontstaan. De stichting Food Valley is in 2004 opgericht. De belangrijkste missie van de stichting is om de innovatiekracht binnen het Nederlandse agrofoodcluster te stimuleren. Dit gebeurt door bedrijfsleven en kennisinstellingen bij elkaar te brengen, bijvoorbeeld in de Food Valley Society waar foodbedrijven en foodgerelateerde organisaties lid van kunnen worden. Aansluitend op het concept Food Valley is vanuit de bestaande regionale samenwerkingsverbanden (Regio de Vallei en WERV) de aanzet gegeven voor de bestuurlijke regio Food Valley. In dit hoofdstuk worden beiden behandeld.

Arbeidsmarkt

Beroepsbevolking

Voor ieder bedrijf vormt de factor arbeid een belangrijke input in haar productieproces. De arbeidsbehoefte van bedrijven verschilt sterk naar gelang de grootte en de activiteit van het

²⁷ www.foodvalley.nl – zie voor een definitie van de stichting Food Valley en haar activiteiten ook de bijlage

bedrijf. Doorgaans zoekt men een mix van laag, middelbaar en hoogopgeleid personeel. Bedrijven waar de hoofdmoot van de activiteiten productiewerk betreft, kennen relatief een groter aandeel lager opgeleide banen dan bedrijven met veel kantoorfuncties. In de spreiding van bedrijvigheid zijn dan ook concentraties waar te nemen van arbeidsintensieve bedrijven op locaties waar veel laagopgeleide arbeid aanwezig is, terwijl kennisintensieve bedrijven zich voor een groot deel concentreren in plaatsen met veel hoogopgeleiden. De gemeente Wageningen, met 63 procent hoogopgeleiden relatief de hoogstopgeleide gemeenten van Nederland, en de daar gevestigde bedrijvigheid vormt hier een goed voorbeeld van.

Kijken we naar het opleidingsniveau in de Vallei in het algemeen dan blijkt dat de beroepsbevolking²⁸ gemiddeld wat lager opgeleid is dan landelijk. In de gemeenten Barneveld, Ede, Nijkerk en Veenendaal ligt het aantal personen met lager of middelbaar onderwijs rond de 75 procent in Nederland is dit 68 procent²⁹.

De leeftijd van de beroepsbevolking zegt vooral iets over de potentie van de arbeidsmarkt in de toekomst. In dat opzicht is het gunstig dat de beroepsbevolking in de Vallei gemiddeld jonger is dan in Nederland. De groep jongeren (15-35 jaar) is in Vallei goed voor 36 procent van beroepsbevolking, in Nederland is dat 33 procent. Dit geldt overigens niet voor alle Vallei gemeenten, het zijn met name Barneveld en Wageningen die hieraan bijdragen (Barneveld 37 procent jongeren, Wageningen 47 procent).

Box 1: Identiteit en Arbeidsethos

Moeilijk meetbaar maar voor ondernemers een factor van belang in de bedrijfsvoering is de mentaliteit en het arbeidsethos van haar potentiële werknemers. In de verschillende workshops wordt de bevolking van de Vallei op dit punt genoemd. De aanwezigen geven aan dat de Veluwe mentaliteit garant staat voor harde werkers en standvastige ondernemers. De aanwezigheid van arbeid en het arbeidsethos in de Vallei blijken een factor waardoor bedrijven ook aan de regio gebonden (willen) zijn. Het zijn vooral sectoren met veel familiebedrijven of bedrijven in de agrofood, die vaak al heel lang in het gebied zitten, waarbij dit het geval is.

Personeel blijft voor ondernemingen een zeer belangrijke bindende factor met een gebied. Je gaat niet zomaar met mensen slepen – de vraag is ook of ze bij een verhuizing over grotere afstand überhaupt mee gaan. Tijdens de workshop werd aangegeven dat de afstand van een verhuizing tussen Ede en Barneveld wel een beetje het maximale is, wil men werknemers meekrijgen.

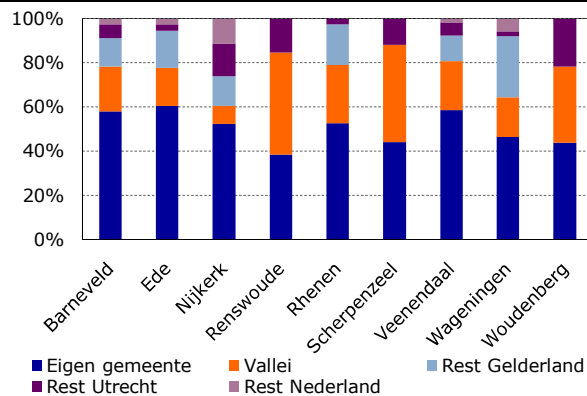
²⁸ Iedereen tussen de 15-65 jaar

²⁹ Gegevens over Renswoude, Rhenen, Scherpenzeel en Woudenberg ontbreken.

Arbeidsmobiliteit en pendel

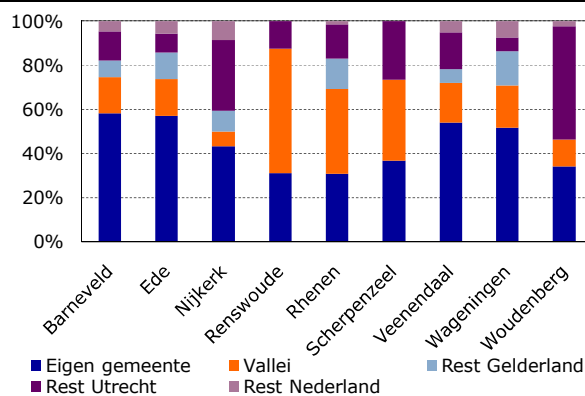
Als indicatie van de kracht van de Vallei als werkregio werd in het eerste hoofdstuk de werkgelegenheidsfunctie getoond. Hieruit bleek dat regionaal vooral Barneveld, Ede en Nijkerk een duidelijke werkgelegenheidsfunctie hebben. Gegevens over het woon-werkverkeer ('pendel') tonen in welke mate men die functie voor de eigen gemeente of regio bezit en in welke mate die functie de regio overstijgt (figuur 2.1 en 2.2). Uit figuur 2.1 blijkt dat in Barneveld, Ede en Veenendaal de lokale bevolking het grootste deel van de arbeidsplaatsen vervult. Daarnaast zijn er duidelijke wederzijdse pendelstromen tussen Ede en haar drie grote buurgemeenten in de Vallei (Barneveld, Veenendaal en Wageningen). Deze zijn minder aanwezig tussen die drie plaatsen onderling. De kleine gemeenten in Utrecht hebben een lager aanbod van banen, dit aanbod wordt voornamelijk vervuld door werkzame personen uit de eigen gemeente of de regio (en dan met name Barneveld, Ede en Veenendaal). Nijkerk heeft qua arbeid de minste binding met de Vallei. De interactie die er is, vindt vooral tussen Nijkerk en Barneveld plaats. Aan de andere kant is de in- en uitkomende pendel naar de 'zuidelijke' Valleigemeenten Wageningen en Rhenen vooral afkomstig uit Ede en Veenendaal. De grotere gemeenten hebben ieder ook hun eigen 'verzorgingsgebied' buiten de Vallei. Hierbij gaat het vaak om personen uit aangrenzende gemeenten, aangezien reisafstand voor velen een belangrijke factor bij hun keuze voor een baan is³⁰. De voornaamste (wederzijdse) relaties liggen er op dat gebied tussen Barneveld, Putten en Apeldoorn, tussen Ede, Arnhem, Apeldoorn en Renkum, tussen Nijkerk, Amersfoort, Putten en Flevoland, tussen Wageningen, Renkum, Overbetuwe en Arnhem en tussen Veenendaal, Arnhem en Neder-Betuwe.

Figuur 2.1: Pendel naar Vallei (2005)

Bron: CBS, bewerking Rabobank

Figuur 2.2: Pendel vanuit Vallei (2005)

CBS, bewerking Rabobank

Woningmarkt

Naast haar functie als werkgebied vervult de Vallei ook een functie als woongebied. In de interviews werd het gebied daarbij doorgaans beschreven als een divers en groen woongebied met een (toenemende) concentratie van stedelijke functies in de grotere plaatsen. De provincie Gelderland stelt dan ook dat de combinatie van landelijke rust en stedelijke activi-

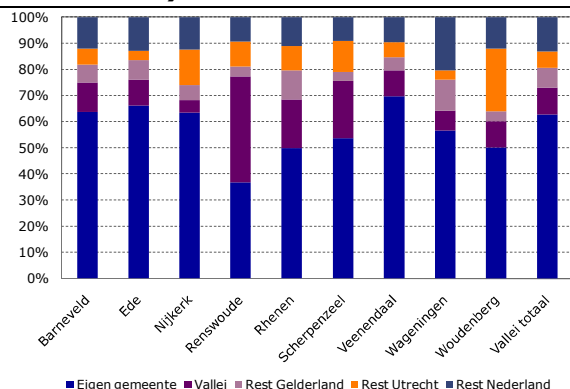
³⁰ De gemiddelde reisafstand bij woon-werkverkeer was in Nederland 18 kilometer (CBS – 2003)

teit de charme van het gebied vormt. De uitdaging ligt in het in balans houden van de extra dynamiek met de bestaande rust en natuurschoon³¹.

De Vallei als geheel had in de periode 2003-2007 een positief vestigingssaldo³². Vooral Wageningen zag meer mensen naar de gemeente toe verhuizen dan dat er weg trokken. Als studentenstad verschilt het profiel van de verhuizingen ook duidelijk van dat van de andere gemeenten (figuur 2.3). Bij de andere gemeenten is ongeveer 20-25 procent van de verhuizers naar de gemeente van buiten de Vallei afkomstig, in Wageningen is dit meer dan 35 procent. De mensen die van buiten Barneveld naar de gemeente verhuizen, zijn voornamelijk afkomstig uit Ede, Nijkerk en Amersfoort. In Ede zijn ze afkomstig uit Wageningen, Veenendaal en Barneveld. Veenendaal trekt vooral mensen uit Ede, Rhenen en Utrechtse Heuvelrug. De kleine gemeenten (Renswoude, Rhenen, Scherpenzeel en Woudenberg) kennen relatief weinig binnenverhuizingen³³. Het beperkte aanbod en de beschikbaarheid van bepaalde type woningen zorgen er mogelijk voor dat verhuizers relatief eerder geneigd zijn om over de gemeentegrens heen te kijken. De mogelijkheden voor nieuwbouw staan in die gemeenten in geen verhouding met die in Barneveld, Ede en Veenendaal.

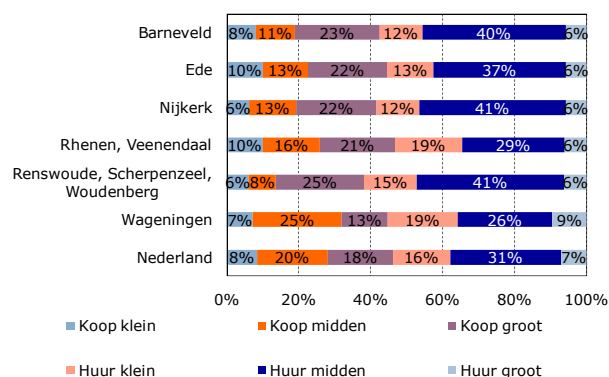
De verdeling van de woningvoorraad naar koop en huur wijkt in de Vallei weinig af van die in Nederland. Ongeveer 45 procent is koop en 55 procent huur. In Renswoude/Scherpenzeel en Woudenberg is het aandeel huurwoningen relatief het grootst (figuur 2.4). In de meeste Valleigemeenten zijn zowel de koop- als huurwoningen relatief wat groter dan landelijk.

Figuur 2.3: Verhuizingen naar Vallei (2003-2007)

Bron: ABF, bewerking Rabobank

Figuur 2.4: Samenstelling woningvoorraad Vallei (2008)

Bron: ABF, bewerking Rabobank

De samenstelling van de voorraad koopwoningen, relatief meer grote woningen, is van invloed op de woningprijzen. De mediane woningprijzen in de woningmarktregio's Amersfoort³⁴, Barneveld³⁵ en Ede³⁶ liggen dan ook boven het landelijke prijsniveau (figuur 2.5).

³¹ Provincie Gelderland - Kansen voor de Gelderse regio's, Gelderland 2040: waar begint jouw toekomst, september 2010

³² Verschil tussen aantal inkomende en uitgaande verhuizingen.

³³ Eigen inwoners die binnen de gemeente verhuizen.

³⁴ Amersfoort, Hoevelaken, Leusden, Soest, Woudenberg, Bunschoten

³⁵ Barneveld en Nijkerk

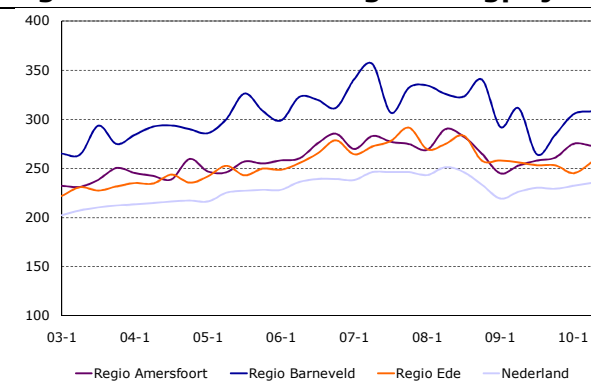
³⁶ Ede, Scherpenzeel, Renswoude, Wageningen, Veenendaal, Rhenen, Amerongen.

Qua ontwikkeling volgen de regio's Amersfoort en Ede het landelijke beeld: een toename van de prijzen tot het eind van 2008 gevolgd door een scherpe daling als gevolg van de economische crisis. Het prijsniveau van verkochte woningen is sindsdien met name in de regio Amersfoort weer hersteld. De woningprijzen in de regio Barneveld vertonen sterkere fluctuaties. Door de kleinere omvang van de woningvoorraad in de woningmarktregio Barneveld ligt ook het transactieniveau lager. Dit vergroot de kans op uitschieters.

De aantrekkelijkheid van de regionale woningmarkt wordt in zekere mate ook bepaald door de mogelijkheden die starters en doorstromers hebben om een huis te kopen. De tweede figuur laat de ontwikkeling van de Rabobank Betaalbaarheidsindex van de drie regio's en Nederland zien. De Rabobank-betalbaarheidsindex meet hiervoor de betaalbaarheid van een gemiddelde koopwoning voor een gezin met een gemiddeld huishoudinkomen in Nederland. Het is een momentopname, dit houdt in dat er geen rekening wordt gehouden met eventuele veranderingen in bijvoorbeeld de inkomenssituatie als gevolg van werkloosheid. Deze index maakt onderscheid tussen de betaalbaarheid voor starters (110% financiering) en doorstromers (70% financiering) bij de aanschaf van een nieuwe woning. Heeft de index een waarde van 100, dan bedragen de bruto maandlasten 30% van het bruto inkomen, waarbij wordt uitgegaan van de aanschaf van een gemiddeld geprijsde woning en een huishouden met een gemiddeld inkomen. Is de indexwaarde hoger dan 100, dan bedragen de bruto maandlasten minder dan 30% van het bruto inkomen en vice versa.

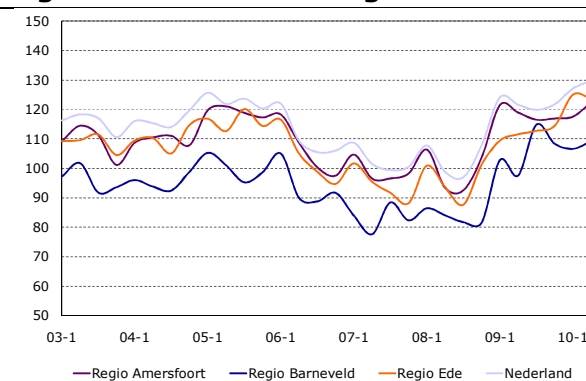
In figuur 2.5 is te zien dat er van 2006 tot en met 2008 een duidelijke toename van de mediane huizenprijzen plaatsvond. Gecombineerd met een relatief hoge hypotheekrente zorgde dit voor een ongunstige betaalbaarheid van woningen (figuur 2.6). De betaalbaarheid van woningen in de regio Amersfoort was in dat opzicht gunstiger dan die van de regio's Ede en Barneveld. Door de daling van woningprijzen en hypotheekrente heeft de betaalbaarheid zich sinds het eerste kwartaal van 2009 positief ontwikkeld.

Figuur 2.5: Ontwikkeling woningprijzen

Bron: Rabobank/NVM

Figuur 2.6: Ontwikkeling betaalbaarheid

Bron: Rabobank/NVM

Box 2: Imago en uitstraling

Prijzen en beschikbaarheid spelen een belangrijke rol bij de woonplaatskeuze van verhuizers. Bij verhuisovertredingen komen echter veel meer zaken om de hoek kijken, zoals de beschikbaarheid van werk, locatie van de woning, het imago en de uitstraling van een regio/gemeente of buurt. Vervolgens verschillen imago en uitstraling ook afhankelijk van het niveau waarop men kijkt. De Vallei heeft als woongebied een beduidend ander imago dan de Randstad. Onderscheidende kenmerken van de Vallei zijn daarbij het groene karakter, de aanwezigheid van geloofsgemeenschappen en de ruimtelijke mogelijkheden. Binnen het begrip 'groen' bestaat er wel een duidelijk onderscheid tussen natuurgroen (bos, hei etc.) en cultuurgroen (agrarische gronden). De gemeenten onderling hebben ieder ook hun eigen uitstraling als woonplaats. Ede fungeert als centrumplaats en heeft sterke verbindingen met het stedelijke Veenendaal, verder is een groot deel van de gemeente onderdeel van het Nationaal Park de Veluwe, Wageningen heeft het onderwijs en dus studenten, Barneveld 'kippen', Rhenen 'recreatie' en de kleinere gemeenten bieden juist landelijke en kleinschalige mogelijkheden.

Door de deelnemers aan workshops en interviews wordt een aantal mogelijkheden genoemd om de aantrekkelijkheid en de uitstraling van de regio als woongebied te vergroten. Verdere ontwikkeling van grootstedelijke functies is hier één van. De komst van Cinemec is daarbij een groot pluspunt voor de regio. Om voor (buitenlandse) kenniswerkers aantrekkelijker te worden, zou meer grootstedelijke allure nodig zijn. De ontwikkeling van het ENKA terrein biedt Ede zeker mogelijkheden op dit vlak. Daarnaast draagt een internationale school volgens betrokkenen bij aan het woonklimaat voor deze groep. Voor jongeren is juist de beschikbaarheid van betaalbare woonruimte van groot belang. Terwijl voor succesvolle ondernemers juist ook ruime mogelijkheden voor wonen in het groen de doorslag zouden kunnen geven. Voor de gemeenten ligt hier een belangrijke taak om elkaar aan te vullen en onderling afstemming te bereiken. Voor de regio als geheel is het van belang om bewust diversiteit te creëren en te behouden – het gemeenschappelijk belang is dat de woningmarkten van verschillende gemeenten elkaar aanvullen.

Ruimte voor bedrijvigheid

Ook de factor ruimte vormt voor alle bedrijven een belangrijke randvoorwaarde voor hun bedrijfsvoering. Vanwege de focus op niet-consumentgerichte sectoren wordt in dit deel puur gekeken naar het aanbod van bedrijventerreinen en landbouwareaal. Woonwerklocaties en winkelruimte zijn buiten beschouwing gelaten.

Tabel 2.1 laat zien dat er vooral in Ede en Barneveld op korte termijn uitgifbaar terrein is. Het grootste deel van de totale voorraad bevindt zich in de Gelderse gemeenten. In eerder onderzoek komt men tot de conclusie dat er binnen het Utrechtse deel van de Vallei te weinig ruimte beschikbaar is om aan de (autonome) vraag van daar gevestigde bedrijven te voldoen. De terreinen die in het IBIS bestand werklocaties provincies 2009 als terstond uitgifbaar zijn aangemerkt (Laagerfseweg, Remmerden, de Batterijen en Groot Overeem), zijn inmiddels al in hun geheel of gedeeltelijk uitgegeven³⁷.

Vandaar dat tussen bijvoorbeeld Veenendaal en Ede al onderlinge afspraken bestaan over de opvang van bedrijven waarvoor in Veenendaal onvoldoende ruimte is. Op basis van autonome vraag van bedrijven, de ontwikkeling van Food Valley, de ontwikkeling van logistiek, de overloop vanuit de Randstad en de opvang van bedrijven uit het Utrechtse deel van de Vallei verwacht men in het Gelderse deel van de Vallei een ruimtebehoefte van 271 ha netto in de periode 2009-2025³⁸.

Tabel 2.1: Aanbod bedrijventerreinen Gelderse Valleigemeenten, juni 2010 (ha)

Gemeente	Totaal uitgifbaar 'hard'	Totaal uitgifbaar 'zacht'
Barneveld	21	83
Ede	89,6	0
Nijkerk	4	23
Wageningen	3,4	35,8
Scherpenzeel	nb	nb

Bron: Provincie Gelderland

Ruimte voor agrarische bedrijvigheid

Voor bedrijven in de agrarische sector zijn drie Landbouw Ontwikkelings Gebieden aangegeven. Deze zijn weergegeven in de regionale overzichtskaart in de bijlage. In deze gebieden *'ligt het primaat bij de landbouw en wordt het behoud en uitbreiding van productieruimte zo veel mogelijk veilig gesteld, uitbreiding en ook nieuwvestiging van intensieve veehouderij is mogelijk, maar maximaal gebruik van de bestaande locaties staat voorop'*³⁹. Beleidsmatig is er in deze gebieden ruimte voor zowel vestiging van autonome Valleibedrijven als voor bedrijven van elders. De schaalvergroting en hervestiging van de sector en de mogelijkheden van de LOG's zijn momenteel zowel een maatschappelijk als politiek issue. In Box 3 wordt hier op ingegaan.

³⁷ Veenendaalse Krant, 21 mei 2010 en 9 oktober 2010

³⁸ Regio de Vallei - Economisch programmerings- en ontwikkelingsdocument, mei 2009

³⁹ Provincie Utrecht / Provincie Gelderland - reconstructieplan Gelderse Vallei / Utrecht-Oost, januari 2005

De koers die de provincies varen is in belangrijke mate bepalend voor de toekomstige (groei)mogelijkheden van agrarische bedrijven. Het onderliggende beleid van de provincies Gelderland en Utrecht (reconstructieplannen) wordt daarbij ondersteund door subsidies (bijv. rood voor rood) en projectorganisaties (bijv. SVGV). In haar toekomstschets stelt de provincie Gelderland het volgende: *'de regio Food Valley vormt eigenlijk een groot laboratorium: hier worden manieren gevonden en in de praktijk gebracht om de veehouderij van de toekomst duurzaam vorm te geven. Naast een laboratorium is het dan ook een levende etalage (...). In de weilanden is de toekomstige landbouw in de praktijk te zien'*.

Zeker in een gebied als de Vallei is het constant zoeken naar de balans tussen het grondgebruik voor agrarische bedrijven, recreatie en wonen⁴⁰. De mogelijkheden om verbanden te leggen tussen agrarische functies en recreatie zijn er en worden zeker ook gelegd. Betrokkenen geven daarbij wel aan dat de recreatieve functie naar verloop van tijd de boventoon lijkt te gaan voeren.

Box 3: Mogelijkheden voor de agrarische sector

In de interviews en workshops wordt de aanwezigheid van de agrarische sector als een essentieel onderdeel van de ontwikkeling en het onderscheidend vermogen van Food Valley aangewezen. De mogelijkheden voor groei of differentiatie van bedrijven in de sector zijn dan ook van groot belang voor het regionale agrofoodcluster, zeker gezien de druk die de toegenomen concurrentie op wereldschaal met zich meebrengt. Nederland kent in dat opzicht zeer strenge regelgeving en loopt voorop in de ontwikkeling van duurzame landbouw.

De Vallei kent LOG's rondom Kootwijkerbroek, tussen Ede en Barneveld en ten zuiden van Woudenberg/Scherpenzeel/Renswoude. Deze LOG's lijken vooralsnog niet de gewenste ontwikkeling door te maken, het aantal verhuizingen naar de LOG's is laag. Factoren die daarbij een rol spelen zijn:

- Weerstand bij plaatselijke bevolking tegen vestiging van bedrijven, vooral als die van buiten de regio komen.
- Restricties door bestaande milieu regelgeving.
- Restricties door bouwbesluiten over o.a. grootte en hoogte van stallen.
- Financiële barrières.
- Onzekerheden door veranderend beleid vanuit Den Haag en Brussel.

Daarnaast signaleert men dat de uitbreidingsmogelijkheden in verwevingsgebieden (waar men nog met 30 procent mag groeien) wel vaak worden aangegrepen. Vanuit ondernemersperspectief is dit ook heel logisch aangezien het minder onzekerheden met zich meebrengt maar wel een stap groter is. *'Waarom zou je al het gedoe van de LOG's opzoeken – zeker als in de praktijk blijkt dat de bomen daar ook niet tot de hemel reiken?'*

⁴⁰ Projectbureau SVGV & BMC - De komende jaren met volle kracht doorgaan: Actualisatie Reconstructieplan Gelderse Vallei/Utrecht-Oost, 2010

Vervolg Box 3: Mogelijkheden voor de agrarische sector

Deze problematiek speelt niet alleen bij de LOG's in de Vallei maar ook in andere Nederlandse regio's. Oplossingen dienen dan ook op zowel het lokale, regionale, provincie als nationale niveau gevonden te worden.

Te denken valt aan (deels aansluitend bij advies Projectbureau SVGV):

- Openheid sector als kans om een deel van de gebruikersconflicten plus het negatieve imago weg te nemen (zie bijvoorbeeld varkensenzo.nl en skyboxen in kippenstallen). De Nederlandse bevolking is er mee opgegroeid dat dieren buiten zijn: '*alles wat buiten loopt is mooi*'. De omschakeling naar stallen waar alles binnen is (mede vanwege volksgezondheid) met aantallen dieren waar men zich geen voorstelling van kan maken, is door het publiek nog niet gemaakt.
- Subsidiereregelingen voor verduurzaming bedrijven blijven continueren
- Continueren en verruimen regeling Verplaatsing Intensieve Veehouderij (VIV) om verplaatsing vanuit extensiverings- en verwevingsgebieden te bevorderen.
- Proactieve aanpak bij aankoop gronden, begeleiding en creëren van ruimte in LOG's om barrières bij nieuwvestiging weg te nemen.

Van ondernemers in de agrarische sector en hun organisaties wordt een duidelijke toekomstvisie verwacht. Vanaf 2013 moeten bedrijven aan aangescherpte (Europese) eisen voldoen. Men moet nu al bepalen of men wil, kan en gaat investeren in de huidige locatie of dat men alleen aan de eisen kan voldoen op een nieuwe locatie.

Bereikbaarheid

De bereikbaarheid van een regio of een plaats bepaalt het economisch potentieel van een gebied. De definitie van bereikbaarheid is dan de moeite of het gemak waarmee mensen en/of goederen met een bepaalde vervoerwijze op een bepaald tijdstip een bepaalde locatie kunnen bereiken. Die definitie geeft al aan dat bereikbaarheid kan verschillen per vervoermiddel, tijd en plaats. Dat maakt het lastig om te spreken van 'de bereikbaarheid' aangezien die eigenlijk de som is van alle combinaties van 'bereikbaarheden'.

De bereikbaarheid van de plaatsen in de regio voor personen is uit te drukken in het aantal inwoners dat binnen een bepaalde tijd op die locatie kan komen. In onderstaande tabellen is een overzicht opgenomen van het potentieel dat de plaatsen in de regio in 2008 hadden qua auto- en OV-bereikbaarheid. Dit gebeurt op basis van de Bereikbaarheidskaart van Goudappel Coffeng en Transumo⁴¹ waarbij is uitgegaan van reistijden tijdens de ochtendspits.

Doordat de auto het dominante vervoermiddel is, zullen we allereerst kijken naar de autobereikbaarheid van de Vallei. De westelijke gemeenten van de Vallei scoren binnen 15 minuten hoog, de zuidelijke en noordelijke gemeenten hebben een relatief lager potentieel op korte reistijden (tabel 2.2).

Tabel 2.2: Autobereikbaarheid Valleigemeenten potentie tijdens ochtendspits (2008)

⁴¹ www.bereikbaarheidskaart.nl

Gemeente (postcode)	<15 min.	<30 min.	<60 min.
Veenendaal Noord/De Klomp (3905)	125000	431000	3583000
Wageningen Noord (6708)	55000	301000	2637000
Woudenberg (3931)	106000	923000	4163000
Barneveld (3771)	56000	412000	3323000
Veenendaal Centrum (3901)	111000	385000	3444000
Scherpenzeel (3925)	72000	541000	3452000
Ede Centrum (6711)	105000	462000	3513000
Ede West (6718)	103000	471000	3530000
Renswoude (3927)	128000	519000	3466000
Wageningen Universiteit/Centrum (6701)	80000	528000	3389000

Bron: Goudappel Coffeng/Transumo

Bij de OV-bereikbaarheid is de bereikbaarheid van de gemeenten binnen een kwartier beperkt ten opzichte van de auto. Binnen een halfuur kennen Ede en Veenendaal een sterke vergroting van bereikbaarheid. Bij Barneveld valt dit ondanks de twee stations tegen (tabel 2.3).

Tabel 2.3: OV-bereikbaarheid Valleigemeenten reistijden tijdens ochtendspits (2008)

	<15 min.	<30 min.	<60 min.
Veenendaal Noord/De Klomp (3905)	14000	163000	1323000
Wageningen Noord (6708)	14000	38000	1108000
Woudenberg (3931)	11000	91000	1389000
Barneveld (3771)	11000	33000	653000
Veenendaal Centrum (3901)	10000	126000	1215000
Scherpenzeel (3925)	9000	9000	626000
Ede Centrum (6711)	8000	191000	1543000
Ede West (6718)	8000	39000	1461000
Renswoude (3927)	4000	57000	976000
Wageningen Universiteit/Centrum (6701)	3000	14000	853000

Bron: Goudappel Coffeng/Transumo

Een andere indicator van de bereikbaarheid is de mate waarin congestie optreedt. Het aantal knelpunten in de jaarlijkse file top 50 is hiervan een uiting. Geen van de knelpunten die in de jaarlijkse file top 50 over 2009 voorkomen, liggen in de regio. Op de belangrijkste snelwegen van en naar de Vallei (A1, A12/A50 en A28) zijn er echter wel meerdere nationale knelpunten: A28 Amersfoort-Zwolle (Leusden positie 24), A1 Amsterdam-Amersfoort (Bunschoten positie 22) en A50 Arnhem-Oss (Waalbrug, Valburg en Ewijk – posities 14, 28 en 32)⁴².

⁴² Verkeersinformatiedienst – De file top 50 over 2009, 2010

Box 4: Regionale knelpunten en aanpak

Hoewel het gebied op de snelwegen geen topknelpunten kent, wordt door betrokken op het onderliggende wegen en openbaar vervoersnet verscheidene zaken op het thema van bereikbaarheid aangedragen.

De bekendste en meest genoemde is de aanpak van de Rijnbrug bij Rhenen. Hier pleit men voor zowel een verbreding als een betere afwikkeling op het wegen aan weerszijde van de brug. Daarnaast wordt ook de verbetering of het doortrekken van een aantal andere noord-zuid verbindingen genoemd. Veel van deze knelpunten zijn bij alle partijen al lang in beeld. Qua openbaar vervoer heeft de Valleilijn een belangrijke bijdrage aan de bereikbaarheid geleverd. De bouw van nieuwe stations en de verbetering van het bustracé bevorderen de komende jaren ook de snelheid en ontsluiting. Verder geldt dat de bereikbaarheid voor internationale zakenreizigers gebaat is bij de verbinding met Schiphol (over weg en spoor) en de Duitse luchthavens (over weg en spoor). Onder andere de ontwikkeling van de Deltalijn moet hieraan bijdragen. De constatering tijdens een van de interviews dat *'het aanzien van Ede-Wageningen als OV-knooppunt nu nog niet het gevoel geeft dat je een economische topregio betreedt'*, illustreert dat er nog veel te winnen valt. Om dit aan te pakken is door gemeente, provincie en Rijk reeds geld gereserveerd en men is bezig de plannen verder uit te werken.

Een overzicht van de regionale knelpunten is opgenomen in de kaart in de bijlage. Voor de meeste projecten geldt dat de provincies Utrecht en Gelderland verantwoordelijk zijn. Bij de betrokken bestuurders staan deze projecten ook op het verlanglijstje, een aantal is in de planvormingsfase of ligt bij Rijksoverheid ter overweging. Gezien de besluitvorming en de bestaande wet- en regelgeving blijven het langlopende en taaie processen.

De aanwezigheid van of bestaande relaties met andere bedrijven vormt zeker binnen het clusterdenken een belangrijke vestigingsplaatsfactor. De achterliggende gedachte is dat vestiging in elkaars nabijheid leidt tot versterking van die bedrijven doordat men van elkaar ziet, leert of hoort hoe processen beter kunnen. Met behulp van Rabobank-gegevens over de financiële transacties tussen bedrijven is het mogelijk om te bepalen welk belang het agrofoodcluster heeft voor de regionale economie (de negen Valleigemeenten) en daarmee ook voor de aantrekkelijkheid van de regio voor bedrijfsvestiging. Dit gebeurt met behulp van een analyse van de omvang van de betaalstromen (in- en verkooprelaties) van bedrijven in het agrofoodcluster en het totale bedrijfsleven.

In de analyse bestaat het agrofoodcluster uit de volgende drie branches van LISA:

- 1) Landbouw, jacht en dienstverlening voor de landbouw en jacht
- 2) Vervaardiging van voedingsmiddelen
- 3) Vervaardiging van dranken

Wij zijn ons ervan bewust dat er in de Vallei ook buiten deze branches veel bedrijven zijn die een directe link met het agrofoodcluster bezitten. Bijvoorbeeld producenten van agrarische machines of gespecialiseerde transporteurs. Deze bedrijven zijn echter onderdeel van branches die breder zijn dan alleen food (respectievelijk vervaardiging van machines en apparaten en vervoer over land). Door de in- en verkoop van het agrofoodcluster sectoraal uit

te splitsen, kan wel duidelijk gemaakt worden wat het belang van het cluster voor deze en andere sectoren is.

We beantwoorden drie vragen:

1. Waar koopt het agrofoodcluster haar producten in en bij wie? Waar zet het agrofoodcluster haar producten af en bij wie?
2. Hoe verhoudt dit zich tot de totale inkoop van bedrijven in de Vallei?
3. Hoe verhoudt de inkoopbinding van agrofoodbedrijven in de Vallei zich tot die van het totale bedrijfsleven in de Vallei?

Inkooprelaties agrofoodcluster en totale bedrijfsleven

Inkooprelaties naar regio

De totale inkoop van het agrofoodcluster en het totale bedrijfsleven in de Vallei is regionaal als volgt verdeeld.

Tabel 2.4: Inkoop agrofood Vallei		Tabel 2.5: Inkoop totale bedrijfsleven Vallei	
Gebied	% van totale inkoop	Gebied	% van totale inkoop
Vallei	49%	Vallei	74%
Zuid-Holland	12%	Gelderland	7%
Gelderland	9%	Noord-Brabant	5%
Noord-Brabant	8%	Utrecht	4%
Drenthe	6%	Zuid-Holland	4%
Utrecht	6%	Overijssel	2%
Overijssel	2%	Noord-Holland	2%
Limburg	1%	Limburg	1%
Friesland	1%	Drenthe	1%
Flevoland	1%	Friesland	1%
Noord-Holland	<1%	Flevoland	<1%
Groningen	<1%	Zeeland	<1%
Zeeland	<1%	Groningen	<1%
Onbekend	<1%		

Bron: Rabobank

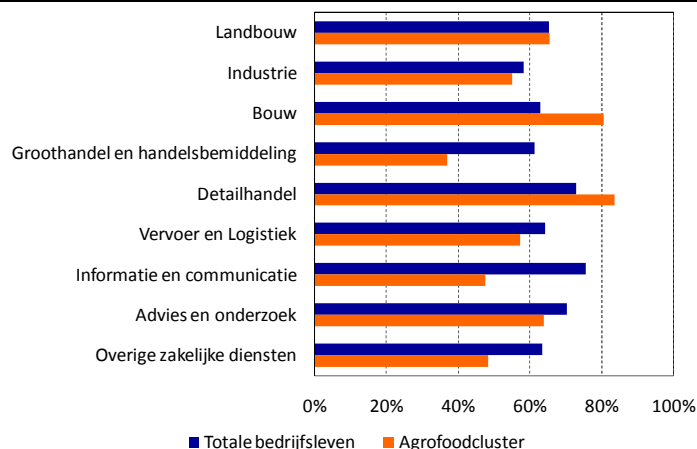
Bij het totale bedrijfsleven wordt driekwart van de inkoop binnen de regio gedaan, de inkoop van het agrofoodcluster vindt door de helft plaats binnen de regio (tabel 2.4 en 2.5). Dit komt onder andere door het relatieve grote belang van de inkoop bij bedrijven in Zuid-Holland. Dit belang is voor het grootste deel toe te schrijven aan inkooprelaties met bedrijven in Rotterdam. Binnen de rest van Gelderland zijn er sterke inkooprelaties met Ermelo en Putten. Binnen de rest van Utrecht met de stad Utrecht en de Utrechtse Heuvelrug. Binnen Noord-Brabant bestaan er duidelijke relaties met een grote groep gemeenten. Binnen Drenthe zijn er sterke relaties met Hoogeveen en omliggende gemeenten.

Het inkooppatroon binnen het agrofoodcluster laat zien dat de inkooprelaties van de landbouw vooral over kortere afstand lopen (vooral Utrecht en Gelderland). De inkooprelaties van de voedingsmiddelenindustrie lopen over langere afstanden (o.a. Zuid-Holland, Noord-Brabant en Drenthe).

Vergelijking inkoopbinding agrofood en totale bedrijfsleven

De gemiddelde inkoopbinding van het agrofoodcluster in de Vallei met de regio is 49 procent. De inkoopbinding van het totale bedrijfsleven is 74 procent. De gemiddeld lagere regionale inkoopbinding komt onder andere doordat de binding van agrofoodbedrijven met de groothandel (36 procent) veel lager is dan van het totale bedrijfsleven (60 procent). De sector heeft in haar handelsrelaties een veel sterkere nationale focus dan het bedrijfsleven in de Vallei als geheel, dat veel meer regionaal georiënteerd is. Bedrijven in de agrofood hebben vooral een hogere binding met de bouw en de detailhandel (figuur 2.7)

Figuur 2.7: Binding totale bedrijfsleven en agrofood

Bron: Rabobank

Het grootste deel van het inkoopbedrag van het agrofoodcluster in de Vallei naar bedrijven in Nederland gaat naar bedrijven in de groothandel en handelsbemiddeling, de vervaardiging van voedingsmiddelen en de landbouw (tabel 2.6 en 2.7). Op regionaal niveau is dit ook het geval, de verdeling ligt echter wel dicht bij elkaar. Regionaal is de omvang van de inkoop bij bedrijven in de bouw en rechtskundige diensten, accountancy en belastingadvies relatief groter. Geconcludeerd kan worden dat de inkooprelaties naar branches binnen de agroketen veruit het belangrijkste zijn.

Tabel 2.6: Relatieve omvang inkoop bij Nederlandse bedrijven

Tabel 2.7: Relatieve omvang inkoop bij Valleibedrijven

Afdeling	Relatieve omvang	Afdeling	Relatieve omvang
Groothandel	37%	Groothandel	28%
Vervaardiging voedingsmiddelen	19%	Landbouw	24%
Landbouw	17%	Vervaardiging voedingsmiddelen	21%
Bouw (algemeen)	2%	Bouw (algemeen)	4%
Rechtskundige diensten	2%	Rechtskundige diensten	3%
Bouw (gespecialiseerd)	2%	Bouw (gespecialiseerd)	3%
Holdings	2%	Holdings	2%
Reparatie en installatie machines	1%	Handel en reparatie auto's	2%
Arbeidsbemiddeling	1%	Reparatie en installatie machines	2%
Onroerend goed	1%	Verhuur auto's en machines	1%
Bron: Rabobank		Bron: Rabobank	

Het agrofoodcluster doet het grootste deel van haar inkoop dus bij de partijen in de horizontale keten. We kunnen echter nog een stap verder gaan om te laten zien wat het belang is van agrofoodbedrijven, in termen van inkoop, voor het regionale bedrijfsleven. Dit gebeurt door de totale inkoop van agrofoodbedrijven af te zetten tegen de totale inkoop van alle sectoren per branche. Dan blijkt dat in vijf branches in de Vallei de inkoop van agrofoodbedrijven uit de Vallei goed is voor meer dan 10 procent van de totale inkoop.

Dit zijn:

- 1) Landbouw (27 procent)
- 2) Vervaardiging voedingsmiddelen (25 procent)
- 3) Afval/sanering (30 procent)
- 4) Reparatie van machines en apparaten (11 procent)
- 5) Veterinaire dienstverlening (39 procent)

De inkoop van agrofoodbedrijven in de Vallei naar de groothandel en handelsbemiddeling in de Vallei bedraagt 4 procent van de totale inkoop bij die bedrijven. Het belang van de agrofood voor deze sector als geheel is dus relatief klein. Dit komt vooral doordat de groothandel en handelsbemiddeling bij uitstek een sector is die als 'spin in het web' fungeert, c.q. levert aan een sectoraal brede groep van inkopers.

Van de totale inkoop bij alle bedrijven in de Vallei is 3,1 procent afkomstig van het agrofoodcluster in de regio. Daarnaast is nog eens 5,3 procent afkomstig van agrofoodbedrijven uit de rest van Nederland. Het belang van de inkoop van agrofoodbedrijven (8,4 procent) is in de Vallei daardoor ruim twee keer zo groot als in Nederland als geheel (3,8 procent afkomstig van agrofoodbedrijven).

Verkooprelaties agrofoodcluster en bedrijfsleven

Het agrofoodcluster bleek in haar inkooprelaties sterker bovenregionaal georiënteerd te zijn dan het totale bedrijfsleven. Voor haar verkooprelaties is dit ook het geval (tabel 2.7 en 2.8).

Van de totale verkoop van bedrijven in het agrofoodcluster in de Vallei gaat 54 procent naar bedrijven binnen de regio. Bijna de helft gaat naar buiten het gebied, vooral het bedrijfsleven uit de provincies Gelderland en Noord-Brabant vormt een relatief grotere afnemer van het agrofoodcluster dan bij het totale bedrijfsleven het geval is. Van de verkooprelaties van agrofoodbedrijven in de Vallei nemen bedrijven uit Putten, Epe en Neder-Betuwe het grootste deel voor hun rekening. De verkoop bij Brabantse bedrijven richt zich vooral op bedrijven uit Aalburg en Bernheze. Bedrijven uit Leusden en de Utrechtse Heuvelrug zijn belangrijke Utrechtse afnemers van het agrofoodcluster.

Tabel 2.7: Verkoop agrofood Vallei

Gebied	% van totale verkoop
Vallei	54%
Gelderland	20%
Noord-Brabant	8%
Utrecht	6%
Overijssel	4%
Zuid-Holland	2%
Noord-Holland	2%
Limburg	2%
Flevoland	1%
Friesland	<1%
Drenthe	<1%
Zeeland	<1%
Groningen	<1%

Bron: Rabobank

Tabel 2.8: Verkoop totale bedrijfsleven Vallei

Gebied	% van totale verkoop
Vallei	67%
Gelderland	9%
Utrecht	6%
N-Brabant	5%
Z-Holland	4%
N-Holland	3%
Overijssel	3%
Friesland	1%
Limburg	1%
Flevoland	1%
Drenthe	1%
Groningen	1%
Zeeland	<1%

Bron: Rabobank

Box 5: Regionale samenwerking bedrijfsleven en overheden

Een succesvol ondernemersklimaat hangt ook af van de mate waarin het regionale bedrijfsleven elkaar versterkt en de mate waarin de overheid het bedrijfsleven de mogelijkheid biedt om zich te ontwikkelen. Vandaar dat in de workshops aandacht is besteed aan de samenwerking van het bedrijfsleven onderling maar ook aan de samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven en de verschillen tussen overheden onderling.

Bedrijfsleven onderling

Er zijn tegengestelde geluiden over het nut van ontmoetingsmogelijkheden om samenwerking tot stand te brengen. Aan de ene kant leeft de gedachte dat kennis in de hoofden van mensen zit en om dit te delen moet je mensen bij elkaar brengen. Aan de andere kant zien we ook de stelling dat men als ondernemer per definitie individueel is (*'collectief is iets voor gemeenten en stichtingen'*). Kennisvoorsprong is uit dat oogpunt juist ook een concurrentievoordeel.

Overheid en bedrijfsleven

Volgens betrokkenen is een van de aandachtspunten voor bedrijven dat de gemeenten het bedrijfsaccountschap goed invullen. Er dient niet alleen duidelijkheid te zijn over wie fungeert als contactpersoon. Bedrijfsaccountschap behelst ook relatiemanagement en het op de hoogte zijn van ontwikkelingen en of problemen. Mocht de gemeente een rol kunnen spelen, dan is het goed om in een vroeg stadium hierover te communiceren. Daarnaast is het zo dat bij internationaal opererende en/of buitenlandse bedrijven ook provincie en Rijk hierin een rol kunnen spelen. Stem daarbij met elkaar af wie verantwoordelijk is voor welke bedrijven. De cases van Friesland-Campina en Danone leren volgens betrokkenen dat bedrijven zeker ook gevoelig zijn voor overheden die inzet en visie tonen. Bij Friesland-Campina hebben de Provincie Gelderland, ontwikkelingsmaatschappij Oost NV, de WUR en de stichting Food Valley door middel van een bidbook een sterke case gemaakt voor de vestiging van de researchafdeling in Wageningen. In het geval van Danone ging de nieuwe centrale R&D vestiging uiteindelijk naar Utrecht.

Overheden onderling

In de sessies kwam vanuit het bedrijfsleven de opmerking dat de vestigingsvoorwaarden, zoals grondprijzen, per Valleigemeente sterk (kunnen) verschillen. Men spreekt de hoop uit dat onderlinge samenwerking tussen gemeenten ook tot eenduidig beleid richting bedrijfsleven zal leiden. Aan de andere kant zullen er altijd verschillen blijven, vanuit het bestuur is het zaak aan te geven waardoor deze veroorzaakt worden.

Overheid

Regionaal: Food Valley als bestuurlijk orgaan

In navolging van de erkenning van Food Valley als innovatieconcept is Food Valley ook door regionale en landelijk bestuurders opgepakt. In de plannen van de Rijksoverheid wordt het gebied rondom Wageningen benoemd als Piek in de Delta. Reden temeer voor de bestuurders van de in het gebied gelegen gemeenten⁴³ om de bestaande bestuurlijke samenwerkingen (WERV en Regio de Vallei) op te schalen tot een groter geheel. De uitgangspunten voor een dergelijke samenwerking zijn uitgebreid beschreven in het Position Paper van de regio Food Valley⁴⁴. Hierin is een model strategische agenda voor de regio geschetst, welke vervolgens door de raden van de afzonderlijke gemeenten moet worden vastgesteld.

Samenwerking wordt gezocht op de volgende beleidsthema's:

- Ruimtelijke ordening
- Economische ontwikkeling
- Mobiliteit en bereikbaarheid
- Ecologie en recreatie
- Leefbaarheid en duurzaamheid

Drie van deze thema's hebben ook een duidelijke link met de regio als vestigingsplaats voor bedrijven. Daarnaast wil men zich met de oprichting van een bestuurlijk orgaan voor de gehele Vallei nog duidelijker nationaal en internationaal op de kaart zetten.

Box 6: Reacties op Food Valley

Concept

De stichting Food Valley is volgens de geïnterviewden en de deelnemers van de workshop vooral succesvol geweest in het op de kaart zetten van het gebied en het naar buiten toe te profileren. Zowel richting overheden buiten de regio (provincie, rijk en Europa) als naar het bedrijfsleven buiten de regio (internationale foodspelers). De keerzijde daarvan is volgens een deelnemer aan de workshops dat *'de premier van Japan op de hoogte is van Food Valley maar de mensen hier zelf niet'*. De innovatiecomponent wordt nauwelijks genoemd of ervaren door de bij de workshops aanwezige ondernemers.

Men worstelt dan ook met de vraag wat Food Valley voor de eigen ondernemers en inwoners betekent. Uiteindelijk is men toch vooral bezig met de praktische vertaling van het concept – wat heb ik eraan? Ondernemers en inwoners kunnen hier geen eenduidig antwoord op geven. In Barneveld geeft men daarnaast aan dat de naam Barneveld in de internationale pluimveewereld nog steeds meer bellen doet rinkelen dan Food Valley.

⁴³ Alle in dit rapport onderzochte gemeenten exclusief Woudenberg.

⁴⁴ Regio Food Valley - Position paper: Inhoud en vormgeving op hoofdlijnen van de samenwerking tussen de gemeenten Barneveld, Ede, Nijkerk, Renswoude, Rheden, Scherpenzeel, Veenendaal en Wageningen, november 2009.

Vervolg box 6: Reacties op Food Valley

Deze standpunten worden mede ingegeven door het onbegrip over de bijrol die de primaire productie en landbouw momenteel spelen binnen het concept. De gedeelde mening is dat juist ook de efficiënte Nederlandse/regionale landbouwbedrijven, naast het kenniscluster in Wageningen, als visitekaartje voor Food Valley kunnen dienen. Hoe zou die rol ingevuld kunnen worden?

Bestuurlijk

De reacties op de groei en totstandkoming van het bestuurlijke orgaan Food Valley zijn gemengd. Aan de ene kant is er het gevoel dat als de regio van betekenis wil zijn, men als een geheel moet opereren om aan de omringende economische krachtige regio's (Utrecht, Amersfoort, KAN) tegenwicht te bieden. Aan de andere kant horen we de opmerking dat men in de WERV gemeenten een bestuurlijke samenwerking op Food Valley niveau verder van het bed vindt staan dan de WERV. Binnen de regio Food Valley dient met dan ook goed te communiceren wat het belang is van dit grotere verband.

Een tweede zorgpunt is de besluitvorming binnen een dergelijk constellatie. Met 8 tot 9 gemeenten en evenzoveel raden zal het lastig blijken om daadkrachtig te handelen. Daarnaast maken wisselingen van de wacht in de rangen van bestuurders ook dat de continuïteit van een dergelijk verband sterk aan erosie onderhevig is als de poppetjes eronder veranderen. Gezien de formuleringen in het 'position paper regio Food Valley' zijn deze aandachtspunten ook bekend. Dit laat echter onverlet dat hier wel oplossingen voor gezocht dienen te worden.

2.4 Conclusies

Achterliggende theorie

De bedrijvigheid in Nederland vertoont als gevolg van een aantal processen duidelijke regionale specialisatie. Deels zijn die processen van historische aard, deels van beleidsmatige. Hun oorsprong is deels nationaal en deels internationaal. De specialisatie van bedrijvigheid in Nederland vertoont doorgaans een duurzaam karakter onder andere doordat regionale verschillen binnen het Nederlandse vestigingsklimaat relatief klein zijn en het vestigingsklimaat zelf niet van de ene op de andere dag verandert.

Positie binnen economisch speelveld Nederland

- De ligging van de Vallei binnen de invloedssfeer van de Randstad en op de route naar het achterland geven een impuls aan de aantrekkelijkheid van de regio als vestigingsplaats.
- Het belang van efficiëntie, innovatie en technologie binnen de voedselproductieketen, het historische belang van die keten in de Vallei en de concurrentiekracht van Nederlandse bedrijven binnen die keten zorgen dat de regio ook vanuit beleidsmatig oogpunt een belangrijke schakel in het Nederlandse economische systeem is.

Autonome vestigingsplaatsfactoren

- Het gebied trekt meer mensen aan dan dat er weggaan en de onderlinge arbeidsmobiliteit tussen gemeenten zorgt ervoor dat de meerderheid van de inwoners binnen de regio werk vindt.
- De Vallei beschikt over een relatief jonge beroepsbevolking en een duidelijk potentieel aan hoog opgeleide mensen.
- De woningvoorraad in de Vallei bestaat uit woningen die relatief wat groter en duurder zijn dan het landelijke gemiddelde. Net als in de meeste andere regio's in Nederland ligt de betaalbaarheid van woningen momenteel op een gunstiger niveau dan voor de economische crisis.
- Binnen de Vallei bestaan sterke verschillen in de uitbreidingsmogelijkheden van de woningvoorraad. Ede (Kernhem en ENKA-terrein) en Veenendaal (Veenendaal-Oost) hebben ruime plancapaciteit om aan de toekomstige vraag te voldoen.
- Qua vestigingsmogelijkheden voor bedrijven zijn er de laatste jaren op een aantal locaties (onder andere langs de A12) nieuwe terreinen ontwikkeld. Ook voor de komende jaren zijn er terreinen die ontwikkeld gaan worden, de ruimtelijke mogelijkheden verschillen echter sterk per gemeente.
- Op basis van eerdere prognoses voldoen de mogelijkheden voor de bedrijventerreinen grotendeels aan de verwachte opname. Gezien de ontwikkelingen van laatste 1,5 - 2 jaar is het de vraag of dat in het tempo gaat dat men had voorzien.
- De vervoersassen in het gebied zorgen in principe voor een goede bereikbaarheid, er bevinden zich geen directe (nationale) knelpunten in de regio. Net buiten de regio is dit wel het geval. Dit heeft ook zijn weerslag op de Vallei, de aanpak van twee van

die knelpunten (A28 Hoevelaken) en A12 (Ede-Arnhem) zit in de pijplijn voor de komende jaren.

- Op regionaal niveau bevinden de bottlenecks zich vooral in de noord-zuid verbinding, tijdens de interviews en workshops is de Rijnbrug bij Rhenen een veel aangehaald voorbeeld.
- De centrale ligging maakt de regio voor relatief veel mensen goed bereikbaar en bereisbaar. Dit verschilt op een lager (lokaal) niveau en al naar gelang het vervoermiddel.

Agrofoodcluster en Food Valley

- Het agrofoodcluster, waartoe alle bedrijven in de landbouw, vervaardiging van voedingsmiddelen en dranken behoren, is een van de dragers van de economie van de Vallei, èn Nederland.
- Uit de analyse van de inkoop- en verkooprelaties van Valleibedrijven uit dit cluster blijkt dat deze bedrijven sterker bovenregionaal georiënteerd zijn dan de rest van het bedrijfsleven.
- De 'dikste' geldstromen van bedrijven in het agrofoodcluster lopen richting andere bedrijven binnen de handelsketen – groothandel en handelsbemiddeling, landbouw en vervaardiging van voedingsmiddelen.
- Zowel aan de in- als de verkoop kant speelt de groothandelssector een belangrijke rol en juist de relaties met die sector zijn sterker bovenregionaal gericht, meer dan 60 procent wordt bovenregionaal ingekocht.
- De inkoop van het agrofoodcluster bij bouwbedrijven vindt juist voor 80 procent binnen de regio plaats, de regionale relaties met de bouw zijn daarmee sterker dan die van het gehele bedrijfsleven.
- Van de totale inkoop som bij het totale bedrijfsleven in de Vallei is 3,1 procent afkomstig van het agrofoodbedrijven in de regio. Daarnaast is nog eens 5,3 procent afkomstig van agrofoodbedrijven uit de rest van Nederland. Het belang van de inkoop van agrofoodbedrijven (8,4 procent) is in de Vallei daardoor ruim twee keer zo groot als in Nederland als geheel.
- Het begrip Food Valley is sinds haar introductie gaan fungeren als een gezamenlijk vlag voor het gebied. Bij beleidsmakers en internationale bedrijven bewijst deze vlag zijn waarde. De erkenning en herkenning maken Food Valley dan ook 'here to stay'.
- Het belangrijkste aandachtspunt van de interviews en workshops is dat Food Valley zich echter nog niet heeft kunnen nestelen in het DNA van veel ondernemers en inwoners in de Vallei.

Bijlagen

Definities economische thermometer

Algemeen

- Arbeidsvolume: arbeidsvolume werknemers en zelfstandigen in arbeidsjaren
- Bruto toegevoegde waarde: loonkosten + afschrijvingen + financiële lasten + bedrijfsresultaat

Variabelen economisch groei

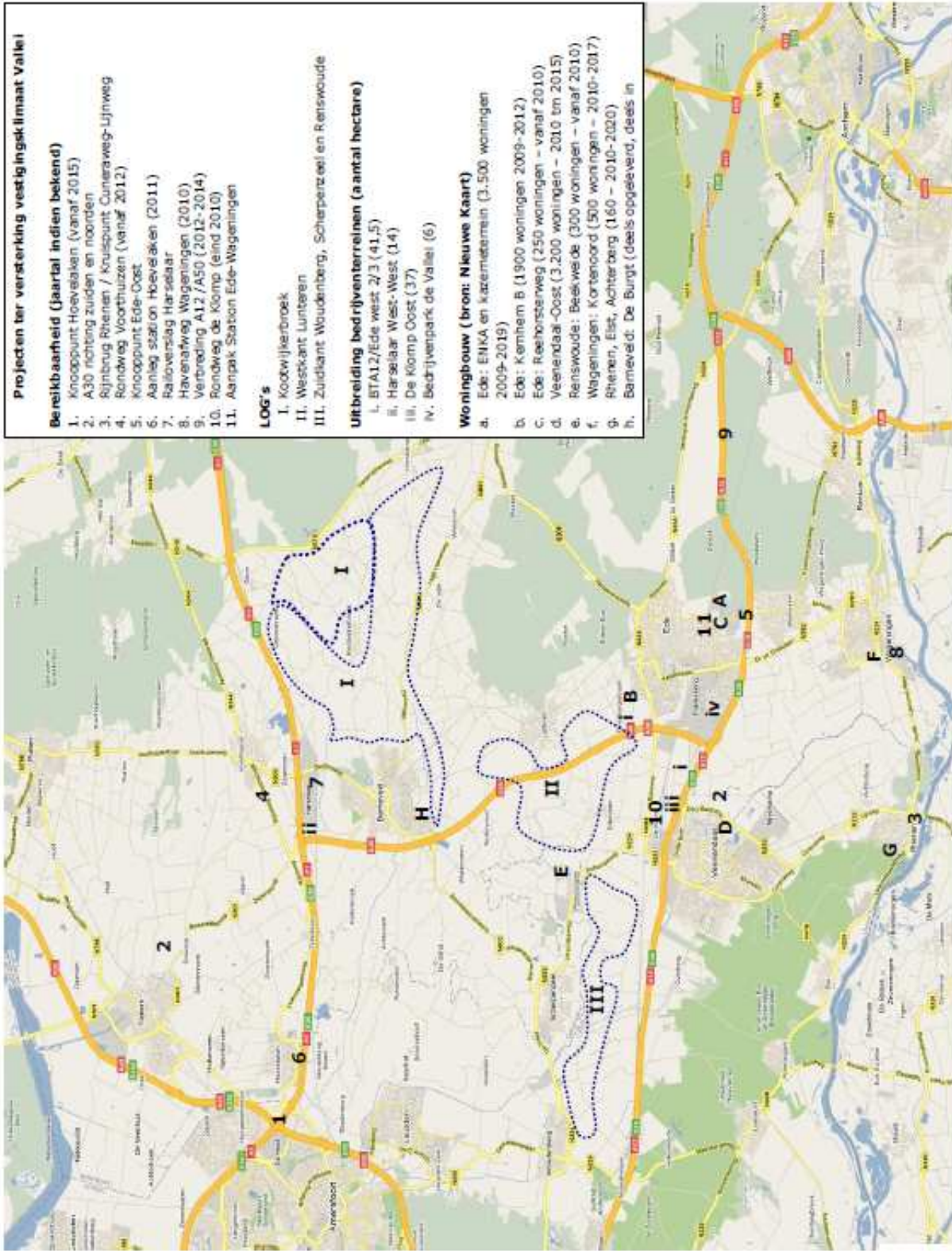
- Winstgroei: bedrijfsresultaat 2008 t.o.v. bedrijfsresultaat 2007
- Productiegroei: bruto toegevoegde waarde 2008 t.o.v. bruto toegevoegde waarde 2007
- Investeringsgroei: investeringen 2008 t.o.v. investeringen 2007
- Arbeidsvolumegroei: arbeidsvolume 2008 t.o.v. arbeidsvolume 2007

Variabelen economisch kracht

- Arbeidsproductiviteit: bruto toegevoegde waarde / arbeidsvolume
- Rendement op eigen vermogen (REV): bedrijfsresultaat als % van het eigen vermogen
- Investeringsratio: investeringen als % van de bruto toegevoegde waarde
- Werkgelegenheidsfunctie: arbeidsvolume als % van de beroepsbevolking

Overzicht Regio Top 40 2009

	Positie	Prestatie	Groei	Kracht
Aggl. 's-Gravenhage	1	6,7	7,4	6,1
Zuidoost-Zuid-Holland	2	6,5	6,4	6,5
Noord-Overijssel	3	6,4	6,2	6,7
Kop van Noord-Holland	4	6,4	6,8	6,0
Noord-Limburg	5	6,4	6,4	6,4
Delft en Westland	6	6,4	6,6	6,1
Noord-Drenthe	7	6,3	6,7	6,0
Groot-Amsterdam	8	6,3	6,7	5,8
Noord-Friesland	9	6,3	6,4	6,2
Flevoland	10	6,2	6,2	6,3
Oost-Zuid-Holland	11	6,2	6,6	5,8
Utrecht	12	6,2	6,3	6,0
Zuidwest-Friesland	13	6,1	5,6	6,6
Arnhem/Nijmegen	14	6,1	6,3	5,9
Overig Groningen	15	6,1	6,0	6,1
Alkmaar en omgeving	16	6,1	6,4	5,7
Aggl. Leiden en Bollenstreek	17	6,1	6,6	5,5
Zuidwest-Drenthe	18	6,0	6,0	6,0
West-Noord-Brabant	19	6,0	5,7	6,4
Veluwe	20	6,0	6,2	5,9
Zaanstreek	21	6,0	5,9	6,2
Zuidwest-Gelderland	22	6,0	6,0	6,0
Zeeuwsch-Vlaanderen	23	6,0	5,5	6,5
Achterhoek	24	6,0	6,1	5,9
Zuidoost-Noord-Brabant	25	6,0	5,8	6,1
Het Gooi en Vechtstreek	26	6,0	6,0	5,9
Agglomeratie Haarlem	27	5,9	6,2	5,7
Zuidoost-Drenthe	28	5,9	5,7	6,1
Overig Zeeland	29	5,9	5,7	6,2
Oost-Groningen	30	5,9	6,0	5,9
Midden-Noord-Brabant	31	5,9	6,1	5,7
Noordoost-Noord-Brabant	32	5,9	5,8	6,0
Twente	33	5,8	5,8	5,9
Zuidwest-Overijssel	34	5,8	5,9	5,8
Zuidoost-Friesland	35	5,8	5,6	6,0
IJmond	36	5,7	5,7	5,7
Delfzijl en omgeving	37	5,6	5,0	6,3
Midden-Limburg	38	5,6	5,3	6,0
Groot-Rijnmond	39	5,5	4,7	6,2
Zuid-Limburg	40	5,4	5,0	5,7

Bron: Google Maps, De Nieuwe kaart, websites gemeente en provincie.

Literatuur

- Atzema, O., P. Korteweg, J. Lambooy & F. van Oort (2010). Factoren achter het ruimtegebruik van werken. Een literatuurverkenning. Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.
- EIM (2006). Productieverplaatsing en toeleveren: gevolgen van productieverplaatsing voor toeleveranciers in het MKB.
- Federatie Ondernemerskringen Valleiregio (2009). Regionale economische visie voor de vallei 2009-2012.
- Food Valley (2010). Where Food Ideas grow – www.foodvalley.nl.
- Goudappel Coffeng & Transumo (2008). De Nationale bereikbaarheidskaart.
- IBIS (2009). Werklocaties provincies.
- Provincie Utrecht & Provincie Gelderland (2005). Reconstructieplan Gelderse Vallei / Utrecht-Oost, januari 2005.
- Projectbureau SVGV & BMC (2010). De komende jaren met volle kracht doorgaan: Actualisatie Reconstructieplan Gelderse Vallei/Utrecht-Oost, mei 2010.
- Provincie Gelderland (2010). Kansen voor de Gelderse regio's, Gelderland 2040: waar begin jouw toekomst, september 2010.
- Rabobank (2009). De Kracht van de ondernemer in Vlietstreek-Zoetermeer.
- Rabobank (2010). Economisch Kwartaalbericht, september 2010.
- Rabobank (2010). Regio Top 40, juni 2010.
- Regio de Vallei (2009). Economisch programmerings- en ontwikkelingsdocument, mei 2009.
- Regio Food Valley (2009). Position paper: Inhoud en vormgeving op hoofdlijnen van de samenwerking tussen de gemeenten Barneveld, Ede, Nijkerk, Renswoude, Rhenen, Scherpenzeel, Veenendaal en Wageningen, november 2009.
- Veenendaalse Krant (2010). 'Kavels op bedrijventerrein Remmerden gaan in verkoop' en 'Bedrijven alleen nog groeien binnen grenzen'.
- VVD & CDA (2010). Vrijheid en verantwoordelijkheid: concept regeerakkoord VVD-CDA, september 2010.

Deelnemers interviews

- De heer T. Breukink, lid Raad van Bestuur Wageningen UR
- De heer G. Eikelenboom, commercieel directeur Denkvit en bestuurslid Barneveldse Industriële Kring
- Mevrouw M. van Haaren, gedeputeerde Mobiliteit en Economie Provincie Gelderland
- De heer R. van Hoesel, directeur Stichting Food Valley
- De heer R. Nordbeck, afdeling Economie Provincie Gelderland
- De heer R. Roels, voorzitter Edes Bedrijven Contact
- De heer J. Wagelaar, directeur Twinpack en voorzitter Dutch Poultry Centre

Deelnemers workshops

- De heer G.J. van den Hengel, wethouder Economische Zaken gemeente Barneveld
- De heer A. de Kruijf, wethouder Ruimtelijke Ordening gemeente Barneveld
- De heer E. Deunk, Moba Barneveld
- De heer B. Boom, Kamer van Koophandel Oost-Nederland

- De heer E. Schuiteman, Schuiteman accountants
- De heer J. van Middendorp, Harthoorn Coltstores BV
- De heer H. van Beusekom, Orlaco Nederland Barneveld – VNO-NCW Valleiregio
- De heer J. Kevelam, Vink BV Barneveld
- De heer C. Rebel, BDU Barneveld
- De heer G. Hartkamp, Midden Nederland Makelaardij
- De heer R. van de Boon Leertouwer BV
- De heer P. Bouw, agrariër Voorthuizen
- De heer G. van Broekhuizen, agrariër Kootwijkerbroek
- De heer A. Dolsma, Rabobank Barneveld-Voorthuizen
- De heer E. den Besten, Rabobank Barneveld-Voorthuizen

- De heer R. Bieuwinga, gemeente Ede
- Mevrouw G. van de Pol, gemeente Veenendaal
- Mevrouw S. Geurts, gemeente Rhenen
- De heer O. de Kroon, Wagenings Ondernemers Contact
- Mevrouw V. Kooiker, Kamer van Koophandel Midden-Nederland
- De heer J. v.d. Hazel, Edes Bedrijfs Contact
- De heer L. Schenk, Synergia
- Mevrouw A. Jonker, DA Jonker
- Mevrouw M. Schuijjer, VNO-NCW Midden
- De heer W. van Maanen, RvC Rabobank Vallei en Rijn

- De heer G. van Santen, secretaris bestuur SVGV
- De heer E.J. Hazeleger, actief in dorpskern de Valk
- De heer A.G. Heitink, wethouder EZ Scherpenzeel
- De heer J.T. Wolleswinkel, voorzitter reconstructiecommissie Gelderse Vallei/Utrecht-Oost en voorzitter RvC Rabobank Woudenberg-Lunteren
- De heer G. van Veldhuizen, Oud-bestuurslid Rabobank Lunteren, Aluminiumconstructiebedrijf Van Dijk.
- De heer R. Bos, Bos Ederveen BV
- De heer G. de Kruif, gemeenteraadslid Woudenberg
- De heer D.J. Veldhuizen, varkenshouder
- De heer H. Klomp, bouwbedrijf H. Klomp

Colofon

Titel

De economische Kracht van de Vallei

Ondertitel

Voedzame bodem voor een gezond bedrijfsleven

Auteurs

T. Geijer MSc. (Rabobank Nederland)

W. van der Velden (Rabobank Nederland)

Eindredactie

W. van der Velden (Rabobank Nederland)

Publicatiedatum:

23 november 2010

In gezamenlijke opdracht van:

Rabobank Barneveld-Voorthuizen, Rabobank Vallei en Rijn en Rabobank Woudenberg-Lunteren

Contactadres:

Rabobank Barneveld-Voorthuizen
Postbus 7, 3780 BA Voorthuizen
info@barneveld-voorthuizen.rabobank.nl
www.rabobank.nl/barneveld-voorthuizen

Rabobank Vallei en Rijn
Postbus 21, 6710 BA Ede
info@vr.rabobank.nl
www.rabobank.nl/vr

Rabobank Woudenberg-Lunteren
Postbus 2, 6740 AA Lunteren
info@wl.rabobank.nl
www.rabobank.nl/woudenberg-lunteren

© Rabobank Nederland, 2010

De in deze publicatie gepresenteerde feiten en visie zijn mede gebaseerd op gegevens uit door ons betrouwbaar geachte bronnen, van zowel externe dataleveranciers als de Rabobank zelf. Deze bronnen zijn op zorgvuldige wijze in onze analyses verwerkt.

Overname van de inhoud met bronvermelding is toegestaan. Het Directoraat aanvaardt echter geen enkele aansprakelijkheid voor het geval dat de in deze publicatie neergelegde gegevens of prognoses onjuistheden bevatten.